

GÖRSEL TARİH ÇALIŞMALARINDA FOTOĞRAF OKUMA YÖNTEMİ¹

Özlem BAYKAL²

Özet

Görsel malzemeler, tarih disiplinde yer alan her olayın ve olgunun daha anlaşılır olması konusunda fayda sağlamaktadır. Bu bağlamda fotoğraf, bir duyguyu, düşüncüyü, olayı ve öyküyü anlatmak için kullanılan çok yönlü bir belgedir. Birçok paragraf ile anlatılan bir olay, sadece bir fotoğrafla da anlatılabilir. Tarihin fotoğrafa başvurmasının temelinde, yazınsal tarihin daha çok kuşku barındırmasıdır. Nitekim tarihsel bilgiler metinleri destekleyen fotoğraflarla elde edildiğinde, tarihsel gerçekliğin ortaya çıkması ve kabul edilmesi kaçınılmazdır. Fotoğrafın niceliksel ve niteliksel tahlili sonucunda yapılan analizler, öyküyü ortaya çıkarır. Fotoğraf okuması, fotoğrafta yer alan kişiler, giysiler, davranışlar, doğa, şehir, mekan, kültür hakkında bilgilerin tarihin havuzunda belli birikimler sonucunda yorumlanması, bir gerçeği anlama ve anlatma metodudur. Diğer yandan her bilim insanı ve fotoğraf uzmanının fotoğraf okumasına dair soruları, değişmektedir. Kimisi biçim ve öz kavramlarını dikkate alarak sorular sorarken, kimisi fotoğrafta yer alan unsurlar ve mesajı ile ilgilenmektedir. Bu soruların sorulması ve yanıtlanması sonucunda, fotoğrafın kimlik bilgileri elde edilmektedir. Bu bilgiler, *foto-röportajın* yapılmasında temel unsurlar olarak yer almaktadır. Dolayısıyla tek tek biraya gelen fotoğraflar, bir olaya veya döneme tanıklık edebilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Fotoğraf Okuma, Görsel Metodoloji, Görsel Tarih.

PHOTOGRAPH READING METHOD IN VISUAL HISTORY STUDIES

Abstract

Visual materials are useful in making every event and phenomenon in the discipline of history more understandable. In this context, photography is a versatile document used to describe an emotion, thought, event and story. An event that can be told with many paragraphs can also be told with just one photograph. The basis of history's recourse to photography is that literary history is more skeptical. As a matter of fact, when historical information is obtained with photographs supporting the texts, the emergence and acceptance of historical reality is inevitable. The analyzes made as a result of the quantitative and qualitative analysis of the photograph reveal the story. Reading photography is a method of understanding and telling the truth, interpreting information about the persons, clothes, behaviors, nature, city, place and culture in the historical field as a result of certain accumulations. On the other hand, the questions of each scientist and photographer about reading photography vary. While some ask questions by considering the concepts of form and essence, others are interested in the elements and message in the photograph. As a result of asking and answering these questions, the identity information of the photograph is obtained. This information is included as the basic elements in making the photo-interview. Therefore, photographs that come together one by one can witness an event or a period.

Key Words: Reading of Photography, Visual History, Visual Methodology.

¹ Bu çalışma, 2020 yılında Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü'nde kabul edilen "Fotoğraf Üzerinden Milli Mücadele'de Türk Kadını (1919-1922)" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

² Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Doktora Öğrencisi, ozlembaykal_ibu@hotmail.com, obaykal@ankara.edu.tr

Giriş

Tarih, geçmişte kalan insani ve toplumsal olaylar topluluğunu inceleyen, yaşanmış geçmişini adalndırıp, konu edinen bilim olarak tanımlanır.³ Tarih, insanı anlayan ve insanın çevresini kuşatan bilim dallarından biridir. Tarih, öğrenme arzusunu giderdiği için herkesin ilgisini çekmiştir. Dolayısıyla tarih geçmiş, şimdi ve gelecek zaman ile ilgili toplumsal bir hafıza oluşturduğu için önemlidir.⁴ Tarih, insanların zaman ve mekan içinde yaşamış oldukları her anı inceleyen ve tasvir eden bir bilimdir.⁵ John Tosh “*tarih, beşeri bilim ve sosyal bilim arasında melez bir disiplindir*”⁶ şeklinde bir tanım yaparak, aslında tarihin çok yönlü olduğunu vurgulamıştır. Tarih, hem geçmişte yaşananlar hem de o geçmişin incelenmesi anlamında önemlidir. Tarih, kolektif hafızadır, insanların sosyal kimlikleri ve gelecek beklentileri hakkında bir algı geliştirdikleri deneyim deposudur.

Fransa’da kurulmuş olan *Annales Okulu*’nun⁷ en önemli temsilcilerinden olan Fernand Braudel tarih bilimini “*bütün tarihlerin toplamı, geçmiş, şimdi ve gelecekteki doktrin ve bakış açılarının biraraya gelmesi*”,⁸ Voltaire ise “*bir nesilden öbür nesle intikal eden hikayeler*” şeklinde bir tanım yapmış ve tarihin hayatın akışında devam eden, bir dinamizme sahip olduğunu açıklamıştır.⁹ *Annales Okulu* kurucularından Marc Bloch tarih bilimini, “*zaman içinde insanların ilmi*”,¹⁰ E. H. Carr ise tarihi, “*tarihçi ile olaylar arasında devamlı bir etkileşim, geçmiş ile günümüz arasında bitmek bilmeyen bir dialog*”¹¹ olarak tanımlamıştır. Öte yandan Lucien Febvre tarihi “*geçmiş ve bugünün incelenmesi*” aynı zamanda “*bugünün açıklanması*”, yaşanılan anın geçmiş içinde incelenişi ve tasviri şeklinde anlamlandırmıştır.

³ Doğan Özlem, *Tarih Felsefesi*, Anahtar Kitaplar Yayınları, İstanbul, 1996, s. 11.

⁴ Temuçin Faik Ertan, “80 Yıllık Ömürde, 72 Yıllık Cumhuriyet Tanıklığı Mehmet Ali Eke”, *Kebikeç İnsan Bilimleri için Kaynak Araştırmaları Dergisi*, 2003, Sayı: 16, s. 209.

⁵ E. Bernheim, *Tarih İlmine Giriş: Tarih Metodu ve Felsefesi*, Çev. Şükrü Akkaya, Devlet Basımevi, İstanbul, 1936, s. 51.

⁶ John Tosh, *Tarihin Peşinde*, Çev. Özden Arıkan, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2005, s. 3.

⁷ *Annales Okulu*, I. Dünya Savaşı sonunda ekonomi ve sosyal tarih araştırmalarına yönelmiş olan Lucien Febvre ve Marc Bloch tarafından 1929 yılında çıkarılan *Annales d'histoire économique et sociale* adlı dergi ile başlayan, Fransa’da kurulan tarih ekolüdür. 1920-1990 yılları arasında üç gelişme evresine sahip olan ekol, Fernand Braudel, Mc. Lennan, Hobsbawm, Georges Duby, Jacques Le Goff ve Emmanuel Le Roy Ladurie gibi önemli isimler ile dünya tarihine yeni bir yön vermiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Peter Burke, *Fransız Tarih Devrimi: Annales Okulu*, Çev. Mehmet Küçük, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2002; Engin Ayan, “Türk Tarih Yazımı Evriminde Annales Kuramının Yorumu”, *Tarih Okulu Dergisi*, İzmir, 2011, Sayı: 11.

⁸ Fernand Braudel, *Tarih Üzerine Yazılar*, Çev. M. Ali Kılıçbay, İmge Kitabevi, Ankara, 1992, s. 63.

⁹ Mübahat S. Kütükoğlu, *Tarih Araştırmalarında Usul*, İstanbul Üniversitesi-Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1990, s. 1.

¹⁰ Marc Bloch, *Tarih Savunusu veya Tarihçilik Mesleği*, Çev. Ali Berktay, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013, s. 69.

¹¹ E. Hallett Carr, *Tarih Nedir?*, Çev. Misket Gizem Gürtürk, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s. 35.

Journal of Anglo-Turkish Relations Volume 3 Number 1 January 2022

Dolayısıyla tarih ve tarihçi, kendisini dinamik bir süreç olan geçmişin içerisinde bulmaktadır.¹²

Diğer yandan tarih yazımı hakkında bilgi vermek gerekirse, çok geriden gelen bir uğraş olduğu bilinmektedir. Bu kapsamda Antik Çağ'da sadece tarih yazılmamış, aynı zamanda tarih yazımı üzerinde düşünceler de üretilmeye başlanmıştır. Tarih yazımı, *hikayeci, öğretici, araştırmacı, sosyal, bilim (neden-nasil), kronik* şeklinde bir çeşitliliğe sahiptir. Antik dönemin tarih yazıcıları olan *Herodotos* ve *Thukydides*, *historia* kavramını araştırma, keşfetme ve bu işlemler sonucunda elde edilen bilgiyi aktarmak anlamında kullanmıştır.¹³

Ortaçağ Dönemi'nde ise *Augustinus* kilise kronikleri, *Taberi* ise siyer geleneğinin etkisiyle tarih yazıcılığı yapmıştır. Rönesans döneminde hümanizmin etkisiyle başlayan tarih yazıcılığı, Aydınlanma Döneminde *Edward Gibbon*, *Voltaire* ve *Montesquie* isimleri ile modern bir yöne doğru ilerlemiştir. Modern tarihçilik *Lepold Von Ranke*, modern uygarlık tarihçiliği ise *Arnold J. Toynbee* öncülüğünde başlamıştır. Öte yandan tarih biliminde analiz yöntemini başlatan *Max Weber* karşılaştırmalı tarih anlayışının öncüsü olurken, Alman tarihselci yaklaşım, *Karl Marx*'ın *marksist* anlayışı ile şekillenmiştir. Birinci Dünya Savaşı sonunda ise ekonomi ve sosyal tarih araştırmalarına yönelmiş olan *Lucien Febvre*, *Marc Bloch* ve *Fernand Braudel* öncülüğünde Fransa'da *Annales* Ekolü kurulmuştur.¹⁴

Nitekim tarih yazımında, üç farklı yaklaşım görülmektedir. Bunlardan birincisi, bir *anlatı (narrative)* olarak geçmişin yeniden tasarımı, ikincisi *bireysel (idiographic)* olan, başka bir deyişle tarihsel ve toplumsal dönemlerin kendilerine özgü sebepler ve sonuçlar ortaya çıkarıp, analizler yapmasıdır. Üçüncü yaklaşım ise tarihin nedensellik ilkesi içinde, *açıklayıcı* olmasıdır.¹⁵ Diğer yandan bir olayın tarihin sayfalarına geçmesi için tarihçilerin bu olayı yazılı veya görsel kaynaklara dayalı bir metodu tercih ederek, yazması gerekmektedir.¹⁶ Bu bağlamda Walter Benjamin,¹⁷ “*soluduğumuz havada bizden önce yaşamış olanların bıraktığı*

¹² Olcay Özkaya Duman, “Tarih Bilimi ve Bilgisi Açısından Aydınlanmadan Günümüze Sorularla Tarih Felsefeleri ve Kavrayışları”, *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2010, Sayı: 7, s. 52.

¹³ Mustafa Safran-Ahmet Şimşek, “Anlatı Bağlamında Tarih yazımının Sorunları”, *Bilig*, Güz 2011, Sayı: 59, ss. 205-208.

¹⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet Ali Kılıçbay vd., *Dünyada Tarihçilik*, Ed. Ahmet Şimşek, Pegem Akademi Yayınevi, Ankara, 2017.

¹⁵ İlhan Tekeli, *Tarih Yazımı Üzerine Düşünmek*, Dost Kitabevi, Ankara, 1998, s. 54.

¹⁶ Ertan, “80 Yıllık Ömürde...”, s. 210.

¹⁷ Yirminci yüzyılın en önemli Marksist estetikçilerinden ve kültür yorumcularından biri olarak görülen ve bir sosyal üretim formu olarak sanatın önemini ortaya çıkaran Alman düşünür Walter Benjamin, 1892 yılında Berlin'de dünyaya gelmiş, Berlin, Münih ve Bern'de felsefe öğrenimi görmüştür. 1920'de Berlin'e yerleşerek edebiyat eleştirmenliği ve çevirmenlik yapmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Zuhul Özel Sağlantı, “Walter

Journal of Anglo-Turkish Relations Volume 3 Number 1 January 2022

esintiler mutlaka var” şeklinde bir açıklama yaparak, tarihsel izlerin peşinden gitmeyi, yazılı belgelerden görsel kaynaklara doğru devam eden bir yol olarak görmüştür.¹⁸ Dolayısıyla belgeler, tarih ve tarihçi için birer kanıt niteliği taşımaktadır. Belgeler daha önce meydana gelmiş bir olayı, tarihin laboratuvarında kanıtlayıcı hale getirmektedir.¹⁹ Bu nedenle tarihçiler tarafından belgeler, doğru yöntemler ışığında tahlil edilmelidir.

Belgelerin niteliği ve kullanımına ilişkin sorular sormak, tarihçilerin metodolojik çalışmalarında belirgin bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Ancak sadece yazılı belgeleri tarihsel kaynaklar olarak görmek, doğru bir yaklaşım değildir. Bu bağlamda klasik tarihçiler, resmi yazışmalar, mektuplar, raporlar ve günlükler ile sınırlı kalarak, belge yelpazesini oldukça daraltmışlardır. Görsel ve sözlü kaynaklara daha fazla yer veren modern tarihçiler ise tarih disiplininin son yıllarda daha fazla gelişmesine katkı sunmuşlardır. Bu noktadan hareketle ekonomik ve sosyal tarihin büyümesine müttelik olmak, çeşitli olan tarihsel belgeleri birbirleriyle buluşturmak gereklidir.²⁰

Öte yandan tarihçi tarihsel bilgilere eleştirel bakmalı, bu bilgiler doğrultusunda yorum yapmalı ve bilgileri tarihsel doğruluğun ölçütlerine dayandırarak kullanmalıdır.²¹ Tarihçi tarihi disiplinler arası bir bilim haline getirdiği zaman, tarihin çalışma alanı genişlemektedir. Bu bağlamda Annales Ekolü’nde görüldüğü üzere, çeşitli bilim dallarından beslenen tarihin bilimsel çekiciliği artmaktadır. Oysa Türkiye’de birbirinden farklı bilim dallarından yararlanılarak yapılmış tarih çalışmaları, çok kısıtlı görülmektedir. Zafer Toprak’ın ifade ettiği gibi tarihçi belli bir dönem ve alanda yetkin hale gelerek, kendi mabedini inşaa etmekte ve sadece bu alanla yetinmektedir.²² Dolayısıyla sürekli aynı konu üzerinde araştırmalar yapan bazı tarihçiler, diğer bilim dallarından yararlanmayı ihmal ederek tarihin bakış açısını yoksullaştırmaktadırlar.

Bir başka önemli husus ise tarih ve tarihçilik için gerekli olan, malzemeler konusudur. Tarih, geçmişe ait kaynakları belli metodlarla inceleyerek bilgi üretirken, kaynaklar da geçmişe ait izleri korumaktadır. Tarihçi ise bu materyallerden sağlıklı yönetemlerle

Benjamin’in Bakış Açısından Tarih ve Fotoğraf İlişkisi”, *Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, Güz 2013, Sayı: 37, s. 238.

¹⁸ Aktaran, Esra Danacıoğlu, *Geçmişin İzleri*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2010, ss. 29-30.

¹⁹ Bülent Akbaba, “Tarih Öğretiminde Fotoğraf Kullanımı”, *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2005, Cilt: 6, Sayı: 1, s. 186.

²⁰ John Scott, *A Matter of Record: Documentary Sources in Social Research*, Polity Press, UK, 2014, ss. 28-31.

²¹ R. G. Collingwood, *Tarih Tasarımı*, Çev. Kurtuluş Dinçer, Doğu Batı Yayıncılık, Ankara, 2010, ss. 313-314.

²² Zafer Toprak, “Sosyal Tarih”, *Tarih İçin Metodoloji*, Ed. Ahmet Şimşek, Pegem Akademi, Ankara, 2015, ss. 1-2.

Journal of Anglo-Turkish Relations Volume 3 Number 1 January 2022

faydalanarak, bilgi üretir.²³ Tarihçi, bilimsel çalışmalar yapmak için öncelikle birincil ve ikincil kaynakları taramakla işe başlar. Birincil kaynaklar, olaylar ve kişiler hakkında daha açık bilgiler vererek, tarihsel problemlerin çözümüne farklı bir bakış açısı getirmektedir.²⁴ Birincil kaynaklar sadece yazılı vesikalardan ibaret olamamakla birlikte, belirli bir dönemde çekilmiş görsel-işitsel kaynaklar da bu kategoride yer almaktadır.

Bu bağlamda tarih araştırmalarının başlıca araçları olan tarihsel veriler, *maddi olan, maddi olmayan, yazılı, sözlü ve temsili* olan şekilde dört gruba ayrılmaktadır. Maddi veriler, *nesne veya eşya, yani somut olarak kullanılan* unsurlardır. Maddi olmayan kaynaklar, *gelenek, örf-adetler, batıl inançlar ve efsaneler* olarak tanımlanabilir. Yazılı kaynaklar, *mektup, gazete, dergi, broşür, mezartaşı ve günlük, sözlü kaynaklar, sözlü kayıtlar, hikayeler, şiirler, destanlar, menkıbe ve fıkralar* olarak kabul edilir. Temsili kaynaklar, *temsili iz olan fotoğraf, resim, plak, film ve ses kayıtları* gibi verilerdir.²⁵ Tarihsel kişi ve olayların konu olduğu *resim, tablo, kabartma, heykel, harita, şehir planları* da tarihin habercileridir. Gerçeği yansıttığı için kullanılan bu kaynaklar, yanlış kullanım sonucu tarihin tahriyatına neden olabilir. Dolayısıyla bu vesikaların kim tarafından ne zaman ortaya çıkarıldığı, söz konusu olaya ve döneme ait olup olmadıkları konusunda tarihçinin dikkatli bir araştırma yapması daha sonra bunları kullanması gerekmektedir.²⁶ Öte taraftan, tarih biliminde kullanımı sınırlı olan görsel kaynaklar ise *iki boyutlu (fotoğraf, film ve resim) ve üç boyutlu (heykel, müzede yer alan eşyalar ve her çeşit eşya) malzemelerden* oluşur. Bu kaynaklar, tarihsel süreçlerin değişimine somut bir delil olmaktadır.²⁷ Nitekim tarihçi, tarihsel yanlışlıklara düşmemek için kendi laboratuvarında titiz bir çalışma yürütmelidir.

Bu bağlamda görsel malzemeler de kendi bünyesinde *dilsiz görsel, yarı dilli görsel ve sözlü bilgi içeren görsel malzemeler* olarak ayrılmaktadır. *Dilsiz görsel malzemeler*, üzerinde herhangi bir ekleme olmayan geçmişin kalıntıları olarak bilinen *resim, minyatür, gravürden ve fotoğraftan* oluşur. *Resimler* (freskler ve başka resimler), *mozaik biçiminde olan resimler, çini üzerine yapılan resimler, tuvale yapılan resimler, kağıda çizilen ve kağıttan artırılan* çeşitlere sahiptir. *Minyatürler*, Orta Asya'dan gelen bir gelenek olarak İran vesilesiyle İslam kültürüne yansımış küçük boyutlu resimlerdir. Minyatürlerin bir çeşidi olan *surnameler* ise Anadolu'nun sosyo-kültürel hayatı hakkında bilgi verir. *Gravürler*, Avrupalı ressamların

²³ Fatma Acun, "Tarihin Kaynakları", *Tarih Nasıl Yazılır? Tarih Yazımı İçin Çağdaş Bir Metodoloji*, Ed. Ahmet Şimşek, Tarihçi Kitabevi, İstanbul, 2011, s. 119.

²⁴ a.g.m., ss. 122-123.

²⁵ David E. Kyvig-Myron A. Marty, *Yanıbaşımızdaki Tarih*, Çev. Nalan Özsoy, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2011, s. 33.

²⁶ Bernheim, *a.g.e.*, s. 123.

²⁷ Acun, "Tarihin...", ss. 127-128.

Journal of Anglo-Turkish Relations Volume 3 Number 1 January 2022

çizdiği tarama usulü resimlerdir. *Fotoğraflar* ise 19. yüzyılın yarısından itibaren, Türk tarihinde yerini almaya başlamıştır. 1920’li yıllarda renkli fotoğraf keşfedilmiş olsa da, bu yenilik 1970’lerden sonra Türkiye’de görülmüştür. Diğer yandan belirli bir dönemde çekilen, *diyapozitifin, slaytların, sessiz filmlerin* de giderek artan bir kullanıma sahip olacağı tahmin edilmiştir.²⁸ Fotoğraflar gibi, son yıllarda kullanılmaya başlanan bu veri grubu, arşivlerde sınırlı sayıda bulunmaktadır.²⁹

Diğer taraftan *yarı dilli görsel malzemeler*, sözlü bilgiyle iç içe olan, üzerinde kısa, açık ve kesin sözlerin bulunduğu afiş ve reklam panoları, haritalar, taslak, kroki ve planlardır. *Sözlü bilgi içeren görsel malzemeler* ise dilsiz kaynaklar olarak tanımlanan her çeşit sesli sinema filminden oluşur. Bu filmler zamanında çekilmiş yani konunun geçtiği dönem ile ilgili bilgiler veren, sonradan çekilmiş filmler ise değişen koşullara bağlı olarak şekillenen dönemler hakkında daha az bilgi veren materyallerdir.³⁰

Görsel malzemelerin bu denli çeşitliliğine rağmen, yazılı belgelerden tarihçilik yapanların sayısı, görsel tarihçilerden fazladır.³¹ Halbuki görsel materyaller, yazılı belgelerde yer alan bilgilerin tamamlayıcısı ve destekleyicisi olduğu gibi imgeler aracılığıyla geçmişin zihinlerde canlandırılmasını sağlamaktadır.³² Görsele dayalı tarih araştırmalarının tarih bilimine ve kamuoyuna katkısı, yadsınamaz. Bu nedenle Cumhuriyetin kurulduğu yıllarda dönemin sanatçıları tarafından yapılmış *tablo, resim, gravür, minyatür* vb. görsel materyaller, dönemin sanat tarzı ile şekillendiği ve döneme ait mesajlar verdiği için değerlendirilmesi gereken önemli kaynaklardır.³³ Görüldüğü üzere tarihi malzemeler, oldukça çeşitlilik göstermekte ve tarihçilerin mutfağında hazırlanmayı beklemektedir.

Öte yandan yazılı ve görsel kaynaklarla hazırlanan tarih çalışmaları hakkında çeşitli görüşler mevcuttur. Bu bağlamda Ronald Barthes, tarihi öğrenmek için ona dışardan bakılması gerektiği ve yazılı tarihin görsel tarih kadar inandırıcı olmadığını ifade etmiştir.³⁴ Peter Burke ise sadece yazılı kaynakları okuyarak tarihçilik yapmayı, eksik bir metod olarak

²⁸ Ekrem Memiş, *Tarih Metodolojisi*, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya, 1989, s. 56.

²⁹ Fatma Acun, “Milli Mücadele ve Atatürk Dönemi Kaynaklarının Toplu Değerlendirilmesi”, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 2007, Cilt: 24, Sayı: 2, s. 13.

³⁰ Tuncer Baykara, *Tarih Araştırma ve Yazma Metodu*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2007, ss. 73-74.

³¹ Robert Stardling, *20. Yüzyıl Avrupa Tarihi Nasıl Öğretilmeli*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 2003, s. 92.

³² Sedef Bulut, “Milli Mücadele Dönemiyle İlgili Görsel Bir Eser: Anadolu Hediyesi”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Güz 2018, Sayı: 63, s. 134.

³³ Acun, “Milli Mücadele...”, s. 14.

³⁴ Roland Barthes, *Camera Lucida Fotoğraf Üzerine Düşünceler*, Çev. Reha Akçakaya, Altıkkırbeş Yayınları, İstanbul, 2016, s. 80.

Journal of Anglo-Turkish Relations Volume 3 Number 1 January 2022

görmüştür. Yazılı kaynakların görsel malzemeler ile desteklenmesini, böylece tarihsel çalışmaların daha fazla anlam kazanacağını vurgulamıştır.³⁵ Nitekim geçmişle meşgul olan tarihçi, olayın yaşandığı zaman ve mekanda bulunmadığı, olaylar hakkında elinde sağlam veriler olmadığı için başkaları tarafından yazılan kaynakları veya meydana getirilen görsel vesikaları kullanmalıdır. Tarihçi, olayların görsel tanıkları olan film ve fotoğraf kayıtlarını inceleyerek, gelişmeleri gözlemleyebilme şansına sahip olmaktadır.³⁶ Şüphesiz ki fotoğrafı birincil kaynak olarak kabul eden ve kullanan tarihçilerin sayıca artması, tarih bilimi için bir zenginlik olacaktır.

Geçmişe yönelik bilgiler elde etmek amacıyla fotoğraf incelemek, insanlarla sözlü tarih çalışması yapmak, bir iş yerinin mali kayıtlarını-eski yapıları incelemek, haritalar ve vergi kayıtlarından bir bölgenin gelişme seviyesini izlemek gibi birçok yöntem kullanılmaktadır. Günümüzde tarih, geleneksel metodların dışında modern yöntemler kullanılarak da incelenmektedir. Özellikle son dönemde kamu tarihçiliğindeki artış, *sözlü, kantitatif ve görsel* yöntemlerin kullanılmasıyla ilgilidir. *Kamu tarihçiliği*, tarihsel kaynakların yönetimi ve uygulamalı araştırma çalışmalarının yapılması demektir.³⁷

Geçmiş baktığımızda insanlar yaklaşık 15000 yıl öncesinde Paleolitik Çağ'da mağaralara, insan, hayvan ve doğa figürleri çizerek, duyu ve düşüncelerini anlatmışlardır. Paleolitik dönemin en eski mağaraları olarak nitelendirilen Fransa'daki *Lascaux* ve *Altamira* mağaralarının duvarlarına çizilen resimler, aslında sözcüklerin yerini almıştır. Aynı şekilde mezar resimleri de, Eski Mısır tarihi hakkında bilgi vermiştir. Mağara resimleri, dönemin insanların doğaya hakim oluşlarının ve hatta sosyo-ekonomik yaşam tarzlarının da kanıtı olmuştur.³⁸ Bu bağlamda Vilem Flusser, bu çizimler arasında geleneksel görüntüleri tarih öncesine ait çizimler, teknik olanları ise tarih sonrasında ait olarak tanımlamıştır.³⁹

Yaklaşık 15000 yıldan beri varlığını koruyan duvar resimleri ile ortalama 2500 yıllık olan çivi yazıları, günümüzde de mevcudiyetini korumaktadır. Resim sanatı yedi yüz yıldan beri bilinmekte ve beş yüz yıldan daha fazla bir geçmişe sahip olan resimlerle kitap basımı gerçekleştirilmektedir. Son kırk yıldır elektronik görüntüler, son on yıldır ise sayısal tabanlı

³⁵ Peter Burke, *Afişten Heykele Minyatürden Fotoğrafa*, Çev. Zeynep Yelçe, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2016, s. 136.

³⁶ Fatma Acun, "Görsellik ve Yakın Dönem Araştırmalarında Kullanımı", *Kebikeç İnsan Bilimleri için Kaynak Araştırmaları Dergisi*, 2004, 18, s. 101.

³⁷ Kyvig- Marty, *a.g.e.*, s. 7.

³⁸ Mihaly Hoppal, *Şamanlar ve Semboller*, Çev. Fatih Sel, Yapı kredi Yayınları, İstanbul, 2014, s. 77.

³⁹ Vilem Flusser, *Bir Fotoğraf Felsefesine Doğru*, Çev. İhsan Derman, Med-Campus 126 Proje Yayınları, Ankara, 1994, s. 15.

bilgisayar görüntüleri hayatın her alanında yerini almıştır.⁴⁰ Nitekim bu teknolojik veriler doğrultusunda, yeni bir tarihçilik anlayışı ile farklı araştırmalar yapılabilir.

Tarih, tarih ekolleri, tarihçilik, tarihte yöntem-araştırma teknikleri, tarihin materyalleri ve görsel kaynakları açıkladıktan sonra, çalışmanın asıl malzemesi olan fotoğrafı anlam olarak ve tarihi gelişimi açısından açıklamak gereklidir. Fotoğraf, Eski Yunanca'da *photos*(ışık), *graphien* (çizmek ve yazmak) sözcüklerinin biraraya getirilmesi sonucunda kullanılan bir kavramdır. Bu noktadan hareketle fotoğraf, optik metodlar ile ışığa duyarlı gümüş tuzların kimyevi işlemlerden geçmesi sonucu kalıcı hale getirilen görüntünün adıdır.⁴¹ Fotoğraf için kimya, optik ve doğanın insan etkisinden bağımsız bir şekilde bütün ayrıntıların kopyalanabileceği bir görüntünün sabitlenmesi şeklinde bir tanım yapılmıştır. Zaman geçtikçe teknik gelişmelerle beraber fotoğrafın gelişimi de desteklenmiştir.⁴²

Yöntem

Türkiye'de *fotoğraf ve tarih, fotoğraf okuma yöntemleri* başlıklı araştırmaların veya eserlerin geniş bir alana sahip olmaması, araştırma sürecinde pek çok zorluğu beraberinde getirmiştir. Fotoğraf okuma metoduyla ilgili bilgi edinmek için genellikle *Visual History, Anthropology and Photography, Visual Research Method, Reading of Photography* başlıklı İngilizce yayınlardan ve çeviri eserlerden yararlanılmıştır.⁴³

Bu çalışma için şüphesiz ki temel araştırma eserleri, detaylıca incelenmiştir. Walter Benjamin'in fotoğraf ile ilgili kitapları, Peter Burke'in *Afişten Heykele Minyatürden Fotoğrafa*, Susan Sontag'ın *Fotoğraf Üzerine ve Başkasının Acısına Bakmak*, Roland Barthes'in *Camera Lucida* ve *Göstergebilimsel Serüven*, Quentin Bajac'ın *Karanlık Odanın Sırları*, Güler Ertan-Bülent Erutku adlı yazarların *Açıklamalı Fotoğraf Terimleri Sözlüğü*, Sarah Graham-Brown'ın *The Portrayal of Women in Photography of the Middle East 1860-1950 Images of Women*, Güney Dinç'in *Mehmet Nail Bey'in Derlediği Kartpostallarla Balkan Savaşı*, Engin Özendes'in *Osmanlı İmparatorluğunda Fotoğrafçılık*, Esra Danacıoğlu'nun *Geçmişin İzleri*, David E Kyvig-Myron A. Marty adlı yazarların *Yanbaşıımızdaki Tarih*, Robert Stradling'in *20. Yüzyıl Avrupa Tarihi Nasıl Öğretilmeli* isimli

⁴⁰ Alev Fatoş Parsa, "Fotoğraf ve Göstergebilim Üzerine", *Kontrast Fotoğraf Dergisi*, Mart 2016, Sayı 50.

⁴¹ Güler Ertan-Bülent Erutku, *Açıklamalı Fotoğraf Terimleri Sözlüğü*, Say Yayınları, İstanbul, 2004, s. 113.

⁴² Kemal Gök, "Fotoğrafın Bulunuşu ve Sonrasında Oluşan Teknik Gelişmeler", *Yıldız Teknik Üniversitesi Sanat ve Tasarım Fakültesi*, 2016, Cilt: 3, Sayı:1, ss. 44-45.

⁴³ Bkz. Eserin kaynakçasında gerekli bilgi verilmiştir.

eserleri, Fatma Acun'un görsel tarihle ilgili kitap ve makaleleri bu çalışmanın yazılmasında oldukça faydalı olmuştur.⁴⁴

Amaç

Bu çalışmanın amacı tarih yazımında fotoğrafın kullanımının tarih disiplinine ne denli çok yönlülük ve işlevsellik kazandırdığına ışık tutmak; ayrıca görsel tarih alanında birtakım eksiklikleri ortaya koymaktır. Yazılı kaynakların fotoğraflarla buluşturulması hakkında bir analiz çalışması olan bu makalenin konuya ilgi duyan araştırmacılar için kullanılabilir bir kaynak olacağını ve tarih bilimine katkı sağlayacağını, düşünüyorum.

1. Fotoğrafın Tarihçesi

Fotoğraf ilk defa 1820-1830 yılları arasında bir görüntüyü kaydetmeyi, sabitlemeyi ve yeniden üretmeyi mümkün kılan, *camera obscura*⁴⁵ ile elde edilmiştir.⁴⁶ Camera obscura, bir insanın sığabileceği genişlikte, sadece bir duvarında dışarıdaki ışığın geçmesini sağlayan deliği olan ve duvara yansımış bir görüntünün çizildiği karanlık bir odadır. Rönesans Döneminde ressamlar tarafından çizim yapmak için uzun yıllar boyunca kullanılmış, sonraki

⁴⁴ Peter Burke, *Afişten Heykele Minyatürden Fotoğrafa*, Çev. Zeynep Yelçe, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2016; Walter Benjamin, *Fotoğrafın Kısa Tarihi*, Çev. Osman Akinhay, Agora Kitaplığı, İstanbul, 2012; Walter Benjamin, *Fotoğraf Yazıları*, Kolektif Kitap, İstanbul, 2019; Susan Sontag, *Fotoğraf Üzerine*, Çev. Osman Akinhay, Agora Kitaplığı, İstanbul, 2011; Susan Sontag, *Başkasının Acısına Bakmak*, Çev. Osman Akinhay, Agora Kitaplığı, İstanbul, 2004; Roland Barthes, *Camera Lucida Fotoğraf Üzerine Düşünceler*, Çev. Reha Akçakaya, Altıkkırkbeş Yayınları, İstanbul, 2016; Roland Barthes, *Göstergebilimsel Serüven*, Çev. Mehmet-Sema Fırat, Yapı kredi Yayınları, İstanbul, 2016; Quentin Bajac, *Karanlık Odanın Sırları: Fotoğrafın İcadı*, Çev. Ali Berktaş, Yapı kredi Yayınları, İstanbul, 2005; Güler Ertan-Bülent Erutku, *Açıklamalı Fotoğraf Terimleri Sözlüğü*, Say Yayınları, İstanbul, 2004; Sarah Graham-Brown, *The Portrayal of Women in Photography of the Middle East 1860-1950 Images of Women*, Columbia University Press, New York, 1988; Güney Dinç, *Mehmet Nail Bey'in Derlediği Kartpostallarla Balkan Savaşı 1912-1913*, Yapı kredi Yayınları, İstanbul, 2008; Engin Özendes, *Osmanlı İmparatorluğunda Fotoğrafçılık 1839-1923*, Yem Yayıncılık, İstanbul, 2013; Esra Danacıoğlu, *Geçmişin İzleri*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2010; David E. Kyvig-Myron A. Marty, *Yanbaşımızdaki Tarih*, Çev. Nalan Özsoy, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2011; Robert Stardling, *20. Yüzyıl Avrupa Tarihi Nasıl Öğretilmeli*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 2003; Fatma Acun, "Tarihin Kaynakları", *Tarih Nasıl Yazılır? Tarih Yazımı İçin Çağdaş Bir Metodoloji*, Ed. Ahmet Şimşek, Tarihçi Kitabevi, İstanbul, 2011; Fatma Acun, "Milli Mücadele ve Atatürk Dönemi Kaynaklarının Toplu Değerlendirilmesi", *Hacettepe Üniversitesi- Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 2007, Cilt: 24, Sayı: 2; Fatma Acun, "Görsellik ve Yakın Dönem Araştırmalarında Kullanımı", *Kebikeç İnsan Bilimleri için Kaynak Araştırmaları Dergisi*, 2004, 18; Fatma Acun, *Yakın Dönem Tarihi Metodolojisi*, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2017; Fatma Acun, "Görsel Malzemeler", *Tarih İçin Metodoloji*, ed. Ahmet Şimşek, Pegem Yayınevi, Ankara, 2015.

⁴⁵ Camera Obscura sistemi, karanlık bir odanın duvarına açılan bir delikten ışık aracılığı ile dışarıdaki görüntünün içerdeki duvara ters biçimde oluşmasıdır. Bu bilginin Sümerlerde kullanıldığı bilinmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Gök, a.g.m, ss. 43-66.

⁴⁶ Emma Lewis, *İzmler-Fotoğrafi Anlamak*, Çev. Meltem Aydemir, Hayalperest Yayınları, İstanbul, 2018, s. 12.

Journal of Anglo-Turkish Relations Volume 3 Number 1 January 2022

yıllarda sandık boyutuna dönüştürülmüş ve Sanayi Devrimiyle birlikte yerini fotoğraf makinasına bırakmıştır. Diğer taraftan fotoğraf ilk olarak, *Joseph Nicephore Niepce* tarafından 1824 yılında Fransa'nın Gras şehrinde ışık, maden ve taş üzerinde yapılan çalışmalar ve güneşle yazmak anlamında kullanılan *heliography* yöntemi sonucunda elde edilmiştir.⁴⁷ Niepce, 8 Aralık 1827 tarihinde güneş ışığı (*heliography*) ile hazırladığı ilk fotoğrafını, *Royal Society*⁴⁸ adlı kurula bildirmiştir.⁴⁹ 1833 yılında *Herculer Florence*, fotoğraf teknikleri üzerine çeşitli denemeler yaparak, görüntüyü sabit hale getirmiş ve fotoğrafın *negatif-pozitif* metodunu ortaya çıkarmıştır.⁵⁰ Öte yandan Niepce'nin ortağı *Louis Jacquer Mande Daguerre* ise metal levha üzerinde, görüntü sabitleme tekniğini bulmuştur. Bunun sonucunda 19 Ağustos 1839'da *Fransız Bilimler Akademisi*'nde *Francois Arago* tarafından Daguerre'nin fotoğraf yöntemi *daguerreotype*,⁵¹ kamuoyuna ilan edilmiştir. Bu teknoloji, artık resim yazılarının ve gravürlerin yerini alan fotoğrafı ortaya çıkarmıştır.⁵²

Fotoğraf sanatını ortaya çıkaran Niepce ile Dauguerre, ortalama beş yıl boyunca verilen uğraş sonucunda amaçlarına ulaşmış ve fotoğrafı kamuoyuna kazandırmıştır.⁵³ Ayrıca, *fotoğraf*, *negatif*, *pozitif*, *snapshot* kavramları ilk defa *John Herschel* tarafından literatüre kazandırılmıştır.⁵⁴ Bu sırada İngiliz asıllı *William Henry Fox Talbot* aynı görüntüden çok sayıda baskı elde edilmesini sağlayarak, *Calotype* adı verilen yöntem sayesinde görüntüyü sabitleştirmiştir. 1839'da fotoğraf resmi olarak, Talbot tarafından ilk baskısıyla kamuoyuna sunulmuştur.⁵⁵

Kamuoyuyla tanışan fotoğraf asıl olarak, insanı düşündürmeye sevk eden, aktarım sahası genişledikçe anlam kazanan dinamik ve ilginç bir unsurdur.⁵⁶ Fotoğraf işlevsel olarak

⁴⁷ Quentin Bajac, *Karanlık Odanın Sırları: Fotoğrafın İcadı*, Çev. Ali Berktaş, YapıKredi Yayınları, İstanbul, 2005, s. 17.

⁴⁸ Bilimsel çalışmaları teşvik etmeye adanmış dünyanın en eski bağımsız bilim akademisi olan Royal Society, 1662 yılında İngiliz Kralı II. Charles tarafından açılışı yapılan bilimsel bir kurumdur. Ayrıntılı bilgi için bkz. <https://royalsociety.org/Erişim Tarihi 10/12/2018>.

⁴⁹ Güler Ertan, "Dünden Bugüne Fotoğraf", *Sanat Dergisi*, 2005, Sayı: 7, s. 57.

⁵⁰ Bajac, *a.g.e.*, ss. 19- 20.

⁵¹ İlk fotoğrafik baskı yöntemi olan *daguerreotype* gümüş ile kaplanmış bakır bir levhanın iyot buharına daha sonra sıcak cıva buharına tutulduktan sonra pozlandırılma ve negatif-pozitif işlemlerinin yapılmasıdır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ertan-Bülent, *a.g.e.*, s. 48.

⁵² Engin Özendes, *Osmanlı İmparatorluğunda Fotoğrafçılık 1839-1923*, Yem Yayıncılık, İstanbul, 2013, ss. 13-14.

⁵³ Walter Benjamin, *Fotoğrafın Kısa Tarihi*, Çev. Osman Akinhay, Agora Kitaplığı, İstanbul, 2012, ss. 3-4.

⁵⁴ Gök, *a.g.m.*, s. 46.

⁵⁵ Bajac, *a.g.e.*, ss. 18-20.

⁵⁶ Selmin Başak, "Fotoğraf Sanatının Toplumsal İşlevi", *Yeni Fotoğraf Dergisi*, Mayıs 1978, Sayı: 19, ss. 31-32.

Journal of Anglo-Turkish Relations Volume 3 Number 1 January 2022

gerçek olan bir şeyin yorumu, izi, ölümü veya ölümsüzlüğü olabilmenin yanı sıra, gerçekleri dolaysız olarak da çoğaltabilir.⁵⁷ Dünya tarihinin seyrini değiştirmiş olan fotoğraf, bir olayın tanıklığını zamana dayalı bir şekilde yapmaktadır. Fotoğrafın kanıtlayıcılığı, temsil gücünden daha yüksek olduğu düşünülmektedir.⁵⁸ Dolayısıyla fotoğraf bir duyguyu, düşünceyi, olayı ve öyküyü anlatmak için kullanılan çok yönlü bir belgedir.

Diğer yandan fotoğrafın insanları yanıltan bir yönü de mevcut olduğu için salt bir gerçeklik barındırmadığını da, düşünmek gereklidir. Bu bağlamda savaş ortamında çekilmiş fotoğraflar gerçekleri yansıtıyor olsa dahi, başka çevreler tarafından bu fotoğrafların altına yazılan yazılar değiştirilip, bu görüntüler propaganda yapmak amacıyla da kullanılabilir.⁵⁹ Bu bağlamda *savaş fotoğrafçılığı*, Britanya Hükümeti tarafından 1853-1856 yıllarında gerçekleşen *Kırım Savaşı*⁶⁰ resmi fotoğrafçı olarak gönderilen *Roger Fenton* ile başlamıştır. Roger Fenton fotoğraf çekimini, İngiliz siyasetine ve bu siyasetin kamuoyunun zihninde oluşturmak istediği algıya göre şekillendirmiştir.⁶¹ Fenton savaşın yıkıcı etkisini görüntülemekten yana çaba sergilemeyerek, gerçekleri olduğu gibi yansıtmamıştır. Ancak çok sayıda savaş gören fotoğrafçı olarak adlandırılan İngiliz asıllı *Felice Beato*,⁶² Kırım Savaşı'na katılarak savaşın yıkıcı etkisini yansıtan birçok fotoğraf çekmiştir.⁶³ Nitekim bu görüntülerin yayılmasıyla İngiliz asıllı hemşire *Florence Nightingale* ve diğer hastabakıcılar, İngiltere'den İstanbul'a geçerek hemşirelik mesleğinin zamanla kurumsallaşmasına zemin hazırlamıştır.⁶⁴

Dolayısıyla, herhangi bir şey hakkında duyulan ya da anlatılan bir bilgiye şüpheyle yaklaşıldığında, konuyla ilgili bir fotoğraf gözler önüne serildiği zaman bilgiler kanıtlanmış

⁵⁷ Susan Sontag, *Fotoğraf Üzerine*, Çev. Osman Akınhay, Agora Kitaplığı, İstanbul, 2011, s. 181.

⁵⁸ Barthes, *a.g.e.*, s. 105.

⁵⁹ Susan Sontag, *Başkasının Acısına Bakmak*, Çev. Osman Akınhay, Agora Kitaplığı, İstanbul, 2004, s. 9.

⁶⁰ 1853-1856 Kırım Savaşı, Osmanlı, İngiltere, Fransa ve Sardunya Devletlerinin Rusya'nın Balkanlar ve Boğazlar üzerindeki taleplerini ve denizlerdeki varlığını yok etmek amacıyla ile Rusya'ya karşı vermiş olduğu mücadeledir. Ayrıntılı bilgi için bkz. *T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Osmanlı Belgelerinde Kırım Savaşı (1853-1856)*, Ankara, 2006.

⁶¹ Özcan Yurdalan, *Belgesel Fotoğraf ve Fotoröportaj*, Agora Kitaplığı, İstanbul, 2007, s. 56.

⁶² Felice A. Beato 1833 – 1909 yılları arasında yaşamış İngiliz asıllı bir fotoğrafçıydı. Kırım Savaşı'nda savaş fotoğrafçısı olarak yer almıştı. Kırım Savaşı'nda İngiliz askerinin fotoğraflarını çekmiş ve albümler oluşturmuştu. Bkz. Alona C. Wilson, "Felice Beato's Japan: People", *Visualizing Cultures at the Massachusetts Institute of Technology*, 2010.

⁶³ Sontag, *Başkasının...*, s. 50.

⁶⁴ Modern hemşireliğin kurucusu olarak bilinen Florence Nightingale, Kırım Savaşı'nda yaralanan İngiliz askerlerini Üsküdar- Selimiye kışlasında tedavi etmişti. Florence Nightingale, tarihe Kırım Savaşı'nda yaralıların arasında gezinen, Lambalı Kadın olarak geçmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Sevgi Hatipoğlu, "Selimiye'den Geleceğe Notlar", *Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Hemşirelik Dergisi*, Ankara, 2011; Ayrıca bkz. Pam Brown, *Florence Nightingale*, İlk Kaynak Kültür ve Sanat Ürünleri, Ankara, 1996.

olur. Bir olayın gerçeklikle olan ilişkisi, fotoğraf makinesi tarafından kayda geçirilmesiyle gerçekleşmektedir.⁶⁵ Susan Sontag'ın, “gerçekliğin gizli olduğu görüşü yaygın olduğu için fotoğrafa gerçekleri saklayan örtüyü kaldırılması konusunda ihtiyaç duyulduğu”⁶⁶ şeklindeki açıklaması, fotoğrafın önemini vurgulamaktadır.

Diğer yandan 19. yüzyılda ABD’de fotoğraf, toplumsal amaca hizmet etmesi yönünde kullanılmıştır. 1889 yılında gazeteci *Jacob Riis* New York’un sefalet, yoksulluk ve hastalık dolu gecekondu mahallerinde yaşayan insanları ziyaret ederken, çektiği fotoğrafları gazete haberi yapmıştır. Böylece bu haber ABD’de geniş bir yankı uyandırmış, sağlık örgütleri üzerinde büyük bir tesir bırakmıştır. *Jacob Riis* burada *içerden bakış* gözlem metoduna göre fotoğraf çekmiş, haber ve tarih alanında gerekli görülen fotoğraf-metin ilişkisini teknik anlamda desteklemiştir. Öte taraftan toplumbilimci *Lewis W. Hine*, sözlü ve yazılı aktarımı kısıtlayıcı, fotoğrafı ise daha etkileyici bulmuştur. *Lewis W. Hine*, ABD’de altı yaşındaki çocukların fabrikalarda on iki saat boyunca zor şartlar altında çalıştırılmasını fotoğraflamış, böylece ülke gündemi oldukça sarsılmıştır. Nitekim bu fotoğrafların ortaya çıkardığı sosyo-ekonomik gerçek, ABD’de *Çalışan Çocukları Koruma Ulusal Komisyonu* tarafından *Çocuk Hakları Yasası*’nın çıkarılmasına zemin hazırlamıştır.⁶⁷

Öte yandan fotoğrafın Türk Tarihindeki yeri ve önemi hakkında, bilgi vermek gereklidir. Osmanlı Devleti’nde, *Sultan II. Abdülhamit* döneminde fotoğrafçılık alanında gelişmeler yaşanmıştır. Bu bağlamda *Sultan II. Abdülhamit*, yaptığı yenilikleri ve hizmetleri fotoğraflar aracılığıyla dünyanın birçok yerine duyurmuştur. Nitekim fotoğraf, bu sırada yapılan reformların ve modernleşmenin yaygınlaştığını kanıtlamak için güçlü bir belge olmuştur. *Sultan Abdülhamit* bu fırsattan tam anlamıyla faydalanarak, 1880’lerde imparatorluğun bazı yeni başarılarının fotoğraflarını çekmek için başta *Abdullah Frères* olmak üzere, birçok fotoğrafçıya çalışma imkânı sunmuştur.⁶⁸ Görüldüğü üzere fotoğraf, gerçekleri iddia etmek için kolaylıkla kullanılabilen görsel bir belgedir.⁶⁹

Diğer yandan *Milli Mücadele ve Atatürk* dönemine ait sivil ve askeri şahısların halk ile beraber çekilmiş fotoğrafları, döneme tanıklık yapan önemli görsel bir veridir. Bu dönemlere ait oldukça fazla fotoğraf mevcut olsa da, tarih araştırmalarında bu fotoğraflar nadiren kullanıldığı gibi bilgi üretmek yerine, genellikle metinleri desteklemek için tercih

⁶⁵ Sontag, *Fotoğraf...*, s. 5.

⁶⁶ *a.g.e.*, s. 144.

⁶⁷ Başak, *a.g.m.*, ss. 33-34.

⁶⁸ Sarah Graham-Brown, *The Portrayal of Women in Photography of the Middle East 1860-1950 Images of Women*, Columbia University Press, New York, 1988, s. 56.

⁶⁹ Graham-Brown, *a.g.e.*, s. 242.

edilmektedir.⁷⁰ Cumhuriyet'in kurulmasıyla birlikte nüfus cüzdanı, pasaport ve resmi evraklara zorunlu olarak fotoğraf ekleme kuralı, geniş halk kitlelerini fotoğraf ile tanıştırmıştır. Cumhuriyet'in ilk yıllarında uluslaşma gayretleri sonucu fotoğraf, stüdyodan basın fotoğrafçılığına doğru bir değişim yaşamıştır. Belge ve haber işlevi taşıyan fotoğrafın zaman içerisinde, estetik değeri ile sanatsal yönü de geliştirilmiştir.⁷¹

2. Fotoğraf Okuma Yöntemi

Fotoğrafın tarihçesi ve önemi hakkında açıklama yaptıktan sonra görsel materyallerin nasıl çözümlendiği, fotoğraf okuma yöntemi ve fotoğrafın tarih bilimi ile ilişkisi hakkında bilgi vermek gereklidir. Görsel materyaller, *niceliksel* ve *niteliksel* olmak üzere iki şekilde değerlendirilmektedir. Görsel kaynaklar sınıfına giren resim, tablo, minyatür, ephemera, fotoğraf, harita ve çizimler niceliksel olarak incelenmekte ve bu yöntem *muhteva analizi* denilmekte ve bu metod altı aşamada gerçekleşmektedir. Söz konusu yöntem şöyledir:

1. *Konunun seçilmesi ve araştırma sorusunun belirlenmesi,*
2. *Görsel verilerin seçilmesi*
3. *Analiz için kategorilerin oluşturulması*
4. *Belirlenen kategorilerin verileri kodlamak üzere kullanımı için kurallar belirlemek*
5. *Belirlenen kategorilerin verilerde geçme sıklıklarının sayılması*
6. *Oluşturulan kategorilerin verilerdeki sıklıklarının tespit edilmesi.*⁷²

Niceliksel tahlil sırasında üç teknik daha kullanılmaktadır. Bu teknikler, *tesadüfi örnekleme, düzenli örnekleme ve kategorileştirilmiş örnekleme*'dir.⁷³

Ancak muhteva analizi, verilerin sosyal ve kültürel açıdan değerlendirilmesi konusunda eksik kalmaktadır. Bu nedenle muhteva analizi ile birlikte *sembolist (semiotik) analiz*⁷⁴ kullanılmaktadır. Semboller, başka şeylerin yerine kullanılan ve onları temsil eden

⁷⁰ Fatma Acun, *Yakın Dönem Tarihi Metodolojisi*, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2017, s. 81.

⁷¹ Acun, "Görsellik..." , s. 99; Milli Mücadele ve Cumhuriyet döneminin fotoğrafçıları *Naciye Suman, Esat Nedim Tengizman ve Etem Tem*, öncü isimler olarak bilinirler.

⁷² Fatma Acun, "Görsel Malzemeler", *Tarih İçin Metodoloji*, ed. Ahmet Şimşek, Pegem Yayınevi, Ankara, 2015, ss. 274-275.

⁷³ a.g.m., s. 276.

⁷⁴ *Semiyotik*, Yunanca Symptom kelimesinden gelmektedir. Semiyotik, eski Yunancada *semion* kelimesinin izlerini taşıyan işaret ve gösterge anlamına gelmektedir. Yunanlı hekim Galenos hastalıkların belirtilerinin incelenmesi anlamında *semeiotike* terimini kullanmıştır. *Semiyotik analiz* işaret uygulamalarını ortaya çıkarmak için kullanılabilen birçok teknikten sadece bir tanesidir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Osman Çulha, "Gösterge Bilim (Semiyotik) Tekniği Kullanılarak Kanada Fotoğraflarının İncelenmesi", *Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 7, Sayı: 13, 2011, ss. 409-424.

Journal of Anglo-Turkish Relations Volume 3 Number 1 January 2022

unsurlardır. Dolayısıyla sembolist analiz, bireysel olduğu kadar kolektif anlamlar da taşımaktadır. Bu analiz *niteliksel tahlilin* konusu olup, Fatma Acun söz konusu analizi şöyle ayırmaktadır:

1. “Kullanıcıların sembole yüklediği gerçek anlam; bu özellikle antropolojide görülmektedir,
2. Araştırmacının gözlem sonucunda yüklediği işlevsel anlam,
3. Sembolün diğer sembollerle ilişkisinden meydana gelen bağlamsal yani konumsal anlam’dır.”⁷⁵

Diğer yandan, *fotoğraf okuması* kavramını açıklamak gereklidir. Fotoğrafi anlamlandırmak için yapılan *fotoğrafa bakmak* ve *fotoğrafi okumak* eylemleri, birbirinden farklıdır. Fotoğrafa bakmak, yüzeysel ve anlık bir hareket olurken, fotoğraf okuması fotoğrafa sözcüklerin eklenmesi ile gerçekleşmektedir.⁷⁶ Fotoğrafın niceliksel ve niteliksel tahlili sonucunda yapılan analizler, öyküyü ortaya çıkarır.

Fotoğraf okuması, fotoğrafta yer alan *kişiler, giysiler, davranışlar, doğa, şehir, mekan, kültür* hakkında bilgilerin tarihin havuzunda belli birikimler sonucunda yorumlanması, bir gerçeği anlama ve anlatma metodudur.⁷⁷ Bir fotoğraf temsil ettiği anlamların dışında, başka anlamlar da taşıyabilmekte ve bu yorumlar çeşitli sorular sorularak elde edilmektedir. Bu işlem, *anlam ve içerik tutarlılığının* sağlanması anlamına gelmektedir. Fotoğrafın vermek istediği mesajı ortaya çıkarmak, yorumlama işlemi sırasında gerçekleşmektedir.⁷⁸ Bu doğrultuda fotoğraf yorumlarını değerlendirebilmek için iki kriter olan *uygunluk* ve *tutarlılık* önem taşımaktadır. Uygunluk kriterine göre, bir fotoğrafta yer alan unsurlara ve kişilere yani fotoğrafta bulunan her şeye değinilmelidir. Aksi yönde fotoğraf üzerine yapılan yorumlar, eksik kalabilir. İkinci kriter olan tutarlılığa göre fotoğraf yorumları, tutarsız ve çelişkili olmamalıdır. Bunun nedeni ise fotoğraf üzerinden yapılan açıklamalar, daha çok bulgularla desteklenmiş hipotezlerdir.⁷⁹

Ayrıca fotoğraf ve imaj okuması hakkında bilgi verecek olursak, ikisi birbirinden farklı yöntemlerdir. Tarihe yardımcı olan bilim dalları olan antropoloji, sosyoloji, psikoloji, film

⁷⁵ Acun, “Görsel...”, ss. 278-279.

⁷⁶ Kyvig- Marty, *a.g.e.*, s. 84.

⁷⁷ Yurdalan, *a.g.e.*, s. 187.

⁷⁸ Levent Duranlı'nın “Reklam Fotoğrafçılığı” adlı ders notlarında fotoğraf okuma yöntemi belirtilmiştir. Bkz. https://www.academia.edu/11618201/FOTO%C4%9ERAF_OKUMA?auto=download Erişim Tarihi 25/11/2018.

⁷⁹ Terry Barret, *Fotoğrafi Eleştirmek İmgeleri Anlamaya Giriş*, Çev. Yeşim Harcanoğlu, Hayalperest Yayınları, İstanbul, 2017, ss. 86-87.

Journal of Anglo-Turkish Relations Volume 3 Number 1 January 2022

çalışmaları ve edebiyat üzerine eleştiriler gibi başka alanlardan edinilen kavramlar vasıtasıyla okuma işlemi gerçekleştirilir. İmaj analizi ve tarihin görsel kaynakları üzerine yapılan incelemeler, *eşit zıtlıklar*, *bağlam*, *tür*, *teşhis*, *hikayeleştirme*, *okuma*, *işaret eden-edilen ve konum rolü* faktörleri üzerinden yapılmaktadır. *Eşit zıtlıklar*, birbirleriyle hem eşleşmiş hem zıt olarak tanımlanan kavramların birarada olmasıdır. İkinci faktör olan *bağlam*, fotoğrafların sunulduğu ortamın algılanma biçimini etkilemesidir. Bir dergi, gazete veya kitapta yayınlanan aynı fotoğrafın anlamı değişebilir. Özellikle kitaplarda alt yazılar veya bağlamsal metinler eşliğinde sunulan fotoğraflar, okuyucular tarafından anlamlandırılır. Üçüncü faktör olarak *tür*, fotoğrafların anlamlarına göre oluşturulan sınıflandırmalar aracılığıyla içeriği hakkında bilgi vermektedir. Dördüncü olarak *özdeşleştirme*, fotoğraf kişileri ve izleyici arasında bir bağlantının kurulmasıdır.⁸⁰ Beşinci faktör *hikayeleştirme* ise kelimeler yerine, bir konu bünyesinde birden fazla fotoğrafın sıralanmasıyla öykü oluşturmaktır. Fotoğrafları tematik veya kronolojik olarak sınıflandırıldıktan sonra fotoğraflar ile bütünsel bir hikaye hazırlanır.⁸¹

Altıncı faktör *okuma*, fotoğraflarda yer alan imajların tahlili ve betimlenmesidir. Fotoğraf okuması yapılmadan önce kültürel, sosyal, ideolojik ve dinsel gibi yaşamsal konulara hakim olmak gerekir. Öte yandan fotoğraf okuması, *tanımlama* ve *analiz etme* yöntemleri kullanılarak da yapılmaktadır. Bu bağlamda *tanımlama yöntemi* fotoğrafa konu olan imajların ve detayların gözlemlenmesi ile fotoğrafın yüzeysel tenkidinin gerçekleşmesidir. *Analiz etme* yöntemi ise görüntüyü anlamlandırılması, içerik tenkidinin (muhteva analizi) yapılmasıdır. Fotoğrafta yer alan eşyalar, kişiler, dekorlar gibi unsurların tanımlanması, kişilerin giysileri, saç modelleri üzerinden sosyal statü ve eğitim seviyelerinin ortaya çıkarılması analiz etme yöntemine girmektedir. Yedinci faktör olan *işaret eden-edilen*, sembol ve sembole yüklenen tesadüfi ve kültürel anlamlardır. Son olarak *konum rolü* faktörü, fotoğraftaki imajların fotoğrafın yansıtmış olduğu konulara göre değişiklik göstermesidir. İmajların konumu fotoğrafta anlam çözümlemesinin yapılabilmesi için belirleyici olmaktadır. Hem görünen hem de görünmeyen unsurlar üzerinden yapılan analiz içerikli okumalar, *güvenilirlik* kavramını daha güçlü kılmaktadır.⁸²

Diğer yandan izleyicilerin bir fotoğrafı anlamlandırma şekli, kültürel önyargılara, kişisel bilgilere ve fotoğrafın ilgili olduğu temaya bağlı olarak değişiklik göstermektedir. Ancak genel olarak, fotoğraf değerlendirmesinin yapılabilmesi için *orjinellik*, *güvenilirlik*, *temsil*

⁸⁰ Michael Emmison-Philip Smith, *Researching the Visual: Images, Objects, Contexts and Interactions in Social and Cultural Inquiry*, Sage Publications, London, 2000, s. 66-69; Acun, *a.g.e.*, ss. 279-280.

⁸¹ Elizabeth Chaplin, *Sociology and Visual Representation*, London, 1994, s. 210.

⁸² Emmison-Smith, *a.g.e.*, ss. 66-69; Acun, *a.g.e.*, ss. 280-281.

Journal of Anglo-Turkish Relations Volume 3 Number 1 January 2022

edebilirlik ve anlamlılık kavramlarına ihtiyaç duyulmaktadır.⁸³ Fotoğrafın içerdiği konuyu tam olarak temsil edip etmediği *gerçekliğini*, arkasına yazılan yazıların doğru bir yönlendirmeye sahip olup olmadığı *güvenilirliğini*, olayı ve kişileri yansıtmaması *temsil edebilirliğini* ve bütün bunları içinde barındırması *anlamlılığını* gösterir. Ayrıca fotoğrafların *sistemli bir şekilde dizimi* kullanım metodu açısından, oldukça gereklidir.⁸⁴

Öte taraftan fotoğraf okuma yeteneğine, *görsel okuryazarlık* da denilmektedir. Fotoğraf çekmek ve yorumlamak, sosyo-kültür unsurlardan etkilenen bir süreçtir. Bu bağlamda insanların daha önce edindiği tüm bilgi birikimleri ve deneyimleri, fotoğrafların yorumlanmasını etkilemektedir.⁸⁵

Araştırmacı fotoğrafı yorumlarken, fotoğrafın konusu, manası, tonu ve ruh hali hakkında konuşabilir. Eleştirmenler bir sanat eserini yorumladıkları zaman, bir imgede mühim kabul ettikleri şeyi, parçaların birbirini nasıl tamamladığını ve biçimin konu üzerinde nasıl bir tesir bıraktığını anlatmaya çalışırlar.⁸⁶ Fransız düşünür Roland Barthes'a göre fotoğraf, *düz anlamlar* (denotations) ve *yan anlamlar* (connotations) şeklinde iki metodla okunur.⁸⁷ Düz anlam, *gösteren (işitsel veya görsel unsur)* ve *gösterilen (kavram)* arasında nesnel bir iletişimin olması sonucu gerçekte varolan şeyin zihine yansımaları ve anlam kazanmasıdır. Yan anlam ise *göstergenin (temsili olan) kişilerin duyguları ve değerleri ile örtüşmesi* sonucu gelişen öznel bir etkileşimdir.⁸⁸ Bu metodlar, fotoğrafın kişisel yargılarla veya daha bilimsel bakış açılarıyla okunabildiğini göstermektedir.

Bu bağlamda fotoğrafın *içerden (öznel)* ve *dışardan (nesnel)* bakmak adlı yöntemlerinden de bahsetmek gerekir. İçeriden bakmak, bir fotoğrafçının veya izleyicinin fotoğrafın konusu ile kişisel bir bağ kurmasıdır. Dışarıdan bakış ise fotoğrafın öyküsünü anlatan kişileri ve olayları içselleştirmeden, fotoğrafı yorumlamaktadır.⁸⁹

⁸³ Scott, *a.g.e.*, ss. 19-20.

⁸⁴ Kyvig-Marty, *a.g.e.*, s. 89.

⁸⁵ Malla Alatalo, Reading Pictures, "Constructing Narratives: A Study upon Pictorial Narrativity and a Narrative Analysis of Work Photography", *University of Lapland Faculty of Art and Design, Pro Gradu Thesis, EMACIM / Audiovisual Media Culture*, 2015, s. 41.

⁸⁶ Barret, *a.g.e.*, ss. 68-71.

⁸⁷ Roland Barthes, *Göstergebilimsel Serüven*, Çev. Mehmet-Sema Fırat, Yapıkredi Yayınları, İstanbul, 2016, ss. 84-85.

⁸⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. Barthes, *Göstergebilimsel...*, ss. 84-85; Serhan Koyuncu- Burak Medin, "Haber Fotoğraflarında 2003 Irak Savaşı Karşıtlarının Temsili", *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2015, Cilt: 5, Sayı: 2, s. 143; John Fiske, *İletişim Çalışmalarına Giriş*, Çev. Süleyman İrvan, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 2003, ss. 115-118.

⁸⁹ Sebla Selin Ok, *Fotoğraf Belleğinde Acının Tasviri*, Hayalperest Yayınları, İstanbul, 2016, ss. 23-24.

Journal of Anglo-Turkish Relations Volume 3 Number 1 January 2022

Fotoğraf okuması kapsamında kullanılan kavramlar ve yöntemler açıklandıktan sonra, fotoğrafa sorulan sorular hakkında bilgi vermek gereklidir. Bir fotoğrafı değerlendirmek için öncelikle onun hangi dönemi yansıttığını öğrenmek, temsil ettiği toplumun kültürel, politik ve sosyal normlarını yorumlamak gerekir. Böylece, fotoğraftaki imgelerin tutarlılığı sağlanır. Bu nedenle fotoğraf okuması, titiz ve güç bir çalışmayı gerektirir.⁹⁰ Tarihi fotoğraflar üzerinde ise *gözlem*, *tahmin* ve *sorgulama* eylemleri uygulanarak, okuma yapılmaktadır. Özellikle sorgulama eyleminde, şu sorular sorulmaktadır:

1. *Fotoğrafta eksik olan nedir?*
2. *Bir dakika önce ne olmuş olabilir?*
3. *Bir an sonra ne olmuş olabilir?*
4. *Görüntü görüldükten sonra merak edilen şey nedir?*⁹¹

Fotoğrafın verdiği mesajı ortaya çıkarmak, fotoğraf üzerinde eleştiri yapmak ve fotoğrafı dün ve bugün içinde değerlendirmek için fotoğraf okumasını kolaylaştıran bazı işlevsel sorular sorulur. Bu doğrultuda fotoğraf yazarları arasında okuma yöntemleri çeşitlilik göstermektedir. İlk olarak, *Vedat Konyalı*'nın fotoğraftaki bağlamı ortaya çıkarmak için sorduğu sorulara yer verilmiştir. Bu sorular şöyledir:

1. *Baktığım fotoğraf hangi tarihte çekilmiş?*
2. *Fotoğrafta yer alan binaların ve insanların yaşı nedir?*
3. *Fotoğrafın çekildiği tarihte dünyada neler oluyordu?*
4. *Bu fotoğrafa hangi tarihte bakıyorum?*⁹²

Terry Barret ise bir fotoğrafı yorumlamak için şu soruları sormaktadır:

1. *Gördüğüm bu fotoğraf ne hakkındadır?*
2. *Neyi temsil veya ifade eder?*
3. *Kültür, onun yapısını nasıl etkilemiştir?*
4. *Onu yapan kişi için ne ifade etmektedir?*
5. *Neye cevap vermektedir?*
6. *Hangi önyargıları ve peşin hükümleri pekiştirir veya yıkar?*
7. *Hedef kitlesi nedir?*
8. *Hangi ihtiyaçları uyandırır veya giderir?*
9. *Benim için neyi ifade eder?*

⁹⁰ Ok, *a.g.e.*, ss. 13-14.

⁹¹ George Barnum, "Reading Historical Photographs: What Can We See, What Can We Learn?", *GPO History Talk*, April, 2013.

⁹² <https://vedatkonyali.wordpress.com/2009/11/29/fotografin-analizi/> Erişim Tarihi 30/09/2018.

10. *Dünyaya bakışımı değiştirir mi?*⁹³

Öte yandan, Robert Stradling'in fotoğraf okumasına dair soruları ise şu şekildedir:

1. *Fotoğraf hangi döneme ait?*
2. *Günün hangi saati?*
3. *Yılın hangi mevsimi?*
4. *Burası neresi?*⁹⁴

Görüldüğü üzere her bilim insanı ve fotoğraf uzmanının fotoğraf okumasına dair soruları, değişmektedir. Kimisi biçim ve öz kavramlarını dikkate alarak sorular sorarken, kimisi fotoğrafta yer alan unsurlar ve mesajı ile ilgilenmektedir.

Bu soruların sorulması ve yanıtlanması sonucunda, fotoğrafın kimlik bilgileri elde edilmektedir. Bu bilgiler *foto-röportajın* yapılmasında temel unsurlar olarak yer almaktadır. Fotoğraf okumasında *iç ve dış tenkit* metodları uygulanmaktadır. Kişi sayısı, cinsiyetler, dekor, açı ve kontrast analizi dış tenkittir. İç tenkitten ise fotoğraftaki kişilerin giysileri, statüleri, eylemleri ve yüz ifadeleri değerlendirilir. Nitekim fotoğrafta bulunan *işaretler, figürler, nesnelere*, kişilerin bulunduğu bölge ve kültür hakkında bilgi vermektedir.

Fotoğrafın arka planında yer alan *konum* ve *nesnelere* de, karakterin ifadesi sayılmaktadır.⁹⁵ Bu bağlamda fotoğrafta yer alan kişiler ve nesnelere, söz konusu dönemin koşullarını yansıtmak ve tanımlamak açısından güçlü ipuçlarıdır.⁹⁶

Fotoğraf okumasına yardımcı olan unsurlardan, *imge* kavramını da açıklamak gerekmektedir. İmge, insan yapısının tasviri, bir kişinin başka birisini veya nesneyi nasıl gördüğü ile ilgilidir. Görülmeyen şeylerin imgesi, fotoğraflar aracılığıyla tasvir edilir.⁹⁷ Peter Burke imgeleri, metinlerin veya raporların değinmediği pek çok önemli ayrıntıyı açığa çıkarması, izleyiciye değişik dönemlere ait savaş tecrübeleri hakkında bir izlenim vermesi, aynı zamanda savaşa yönelik değişen tavırlara da tanıklık etmesi nedeniyle önemli görmüş ve bu açıklamaya temsil olarak *Bayeux Halısını*⁹⁸ örnek vermiştir.⁹⁹

⁹³ Soruların detaylı kısmı için bkz. Barret, *a.g.e.*, ss. 67-68.

⁹⁴ Stradling, *a.g.e.*, s. 93.

⁹⁵ Jale N. Erzen, *Fotoğraf Notları*, Say Yayınları, İstanbul, 2015, s. 59.

⁹⁶ Geolf Dyer, *John Berger Bir Fotoğrafı Anlamak*, Çev. Beril Eyüboğlu, Metis Yayınları, İstanbul, 2017, s. 121.

⁹⁷ John Berger, *Görme Biçimleri*, Çev. Yurdanur Salman, Metis Yayınları, İstanbul, 2006, ss. 10-11.

⁹⁸ *Bayeux Duvar Halısının* yaklaşık olarak 1073-1083 yılları civarında yapıldığı belirtilmiştir. Halı, Fransa'nın Bayeux kentindeki Bayeux Halı Müzesi'nde sergilenmektedir. İngiltere'nin Normandiya'lı Fatih William tarafından istilaya uğramasını betimlediği için tarihçiler olayın nedenlerini araştırmak için bu halının

Journal of Anglo-Turkish Relations Volume 3 Number 1 January 2022

Nitekim görüntülerde varolan imgeleri, düşünceleri ve kavramları açıklamak için metinlere ihtiyaç duyulur. Bu bağlamda Vilem Flusser, metinleri görüntünün *meta kodları* olarak tanımlar, metin ve görüntü ilişkisinden yola çıkarak metinlerin daha görüntüsel, görüntülerin ise daha kavramsal olduğunu belirtmektedir. Vilem Flusser, M.Ö. 2000'de yazının bulunmasından beri süregelen zamanı metinperestlik olarak tanımlayarak, bu süreçte tarihin etkinliğini yitirdiğini vurgulamıştır. Teknik görüntüler yani fotoğraflar sayesinde, metinlerin görselleştirildiğini ve tarihin yeniden etkin bir nitelik kazandığını ifade etmiştir.¹⁰⁰ Ancak fotoğrafın kitleler tarafından anlaşılabilmesi için bilgi vermek amacıyla yazılan *fotoğraf yazısı* olarak tanımlanan *fotoğraf retoriğine* ihtiyaç duyulur.¹⁰¹ Bu bağlamda fotoğrafı besleyen ve ona nasıl bakılması gerektiği hakkında bilgi veren metinler, fotoğraf ile birbirini desteklediği zaman daha zengin tarihsel bir veriye dönüşürler.¹⁰²

Sonuç olarak fotoğraf ve metin ilişkisi, araştırmacıları daha zengin bir sonuca ulaştırdığı vurgulanmıştır. Şüphesiz ki bir polilog olarak fotoğraf, çok sesli bir konuşmayı temsil eder ve yaşanılanları dillendirir.¹⁰³ Fotoğraf kimi zaman, yazının kanıtlayamadığı gerçekleri gözler önüne sermektedir. Kısacası fotoğraf geçmişi kağıda aktarırken, çoğu zaman yazıya göre daha somut davranan bir onaylama ve doğrulama unsuru olabilmektedir.¹⁰⁴ Bu bağlamda yazı dilinin fotoğraf dili kadar yeterli bir anlatıma sahip olmadığını belirten Feldmareşal Helmuth Von Moltke, 1839 Nizip Savaşı sırasında yazdığı bir mektupta "*burada Daguerre'in camera obscura'sından bir tanesinin elimde olmayışı ne yazık*"¹⁰⁵ ifadesiyle savaş meydanında yaşanılanların görselleştirilmesiyle kanıtsal bir nitelik taşıyacağını vurgulamıştır.

Öte yandan, fotoğrafın güvenilirliği hakkında da bilgi vermek gereklidir. Fotoğrafa konu olan olay, kişiler ve dekor tamamen kurgusal ya da gerçek de olabilir. Dolayısıyla görüntünün çekilmesinde fotoğrafçının konuya ne kadar hakim olduğu önemlidir. Fotoğrafın anlamsal olarak değerlendirilmesi, çekim ve kullanım amacına göre belirlenmektedir. Fotoğrafın kimi ve neyi anlattığına bağlı olarak, temsil faktörü değişebilmektedir. Belgesel fotoğraf çalışmasında görüntünün yazı ile kullanılmasına ve farklı karelerin biraraya getirilmesiyle

tanıklığına başvurmaktadır. Bkz. <http://www.alnurceyhan.com/detay.php?id=70> Erişim Tarihi 23/12/2018; Andrew Bridgeford, *1066: The Hidden History in the Bayeux Tapestry*, Walker Publishing, New York, 2005.

⁹⁹ Burke, *Afişten Heykele...*, s. 169.

¹⁰⁰ Flusser, *a.g.e.*, ss. 13-14.

¹⁰¹ Ok, *a.g.e.*, s. 52.

¹⁰² Flusser, *a.g.e.*, s. 39.

¹⁰³ Sontag, *Fotoğraf...*, ss. 206-207.

¹⁰⁴ Barthes, *Göstergebilimsel...*, ss. 103-104.

¹⁰⁵ Helmuth Von Moltke, *Türkiye'deki Durum ve Olaylar Üzerine Mektuplar (1835-1839)*, Çev. Hayrullah Örs, TTK Yayınları, Ankara, 1960, s. 295.

Journal of Anglo-Turkish Relations Volume 3 Number 1 January 2022

oluşturulan bütünlüğe, *foto-röportaj* denilmektedir.¹⁰⁶ Gazeteciler gibi tarihçilerinde kullanabileceği bir metod olan foto-röportaj, öykü anlatmanın ötesinde görgü tanıklığı da yapmaktadır.¹⁰⁷ Bu bağlamda tek tek biraya gelen fotoğraflar, bir olaya veya döneme tanıklık edebilmektedir.

Fotoğrafın bir başka yönünü açıklamak gerekirse, fotoğraf bir araç olarak, kaybolma tehlikesi olan geçmişini geri getiren, kişisel hatırayı ve kolektif hafızayı alıntılamanın işlevlere sahiptir.¹⁰⁸ Bu bağlamda belgesel fotoğraf, tarihe tanıklık ve güvenilirlik teşkil ettiği için önemli görülmektedir.¹⁰⁹ Nitekim 1945 yılında *Bergen-Belsen*, *Buchenwald*, *Auschwitz-Birkenau* ve *Dachau*'da bulunan toplama kamplarının¹¹⁰ boşaltılmasına dair fotoğraflar ve *Yosuke Yamahata*¹¹¹ tarafından çekilen, *Hiroşima-Nagazaki* şehirlerine atom bombası ile saldırı anı fotoğrafları, tarihe tanıklık etmektedir.¹¹² Ayrıca 1971'de ABD'nin Vietnam'a *napalm* bombaları ile saldırması sırasında acı içinde kaçan köylü çocukların *Huynh Cong (Nick) Ut*¹¹³ tarafından fotoğraflanması, *Vietnam Savaşı*'nın gerçek yüzünü ortaya çıkarmıştır. Diğer yandan 1992'de Bosna'nın kuzeyinde kurulmuş olan Sırp ölüm kampı *Omarska'da*¹¹⁴ bulunan esirlerin fotoğrafları da, bir gerçeğe şahitlik yapmaktadır.¹¹⁵ Dolayısıyla fotoğraf gerçekçi bir tasvire sahip olduğu için empati duygusunu, acıma ve üzülmeye tepkilerini dolaysız

¹⁰⁶ Yurdalan, *a.g.e.*, s. 149.

¹⁰⁷ Dyer, *a.g.e.*, ss. 117-118.

¹⁰⁸ Sağlamtimur, *a.g.m.*, s. 247.

¹⁰⁹ Yurdalan, *a.g.e.*, s. 51.

¹¹⁰ 1939-1945 yılları arasında Nazi Almanya'sı tarafından Yahudilerin tutsak edildiği kamplardır. Ayrıntılı bilgi için bkz. <http://www.cheminsdememoire.gouv.fr/en/liberation-camps> Erişim Tarihi 24/11/2018.

¹¹¹ Yosuke Yamahata bir fotoğrafçı olarak 1945'te Nagazaki'de atom bombasının yarattığı hasarı araştırmıştı. Olaydan bir gün sonra on iki saat içinde yüzlerce fotoğraf çekmiş ve en yakın fotoğrafı en kapsamlı fotoğrafik belge olmuştu. Bkz. <http://www.noorderlicht.com/en/archive/yosuke-yamahata/> Erişim Tarihi 24/11/2018.

¹¹² Sontag, *Başkasının...*, ss. 23-24.

¹¹³ 1966 yılında Associated Press'te savaş muhabiri olarak çalışan Nick Ut, 1971'de Vietnam Savaşına katılmıştı. 8 Haziran 1972 tarihinde ABD ve Güney Vietnam uçakları tarafından Napalm bombaları saldırısı sırasında Kim Phuc adlı köylü bir kız çocuğunun koşarak çığlık atması Ut tarafından fotoğraflanmıştı. Ayrıntılı bilgi için bkz. <https://www.worldpressphoto.org/people/nick-ut> Erişim Tarihi 26/11/2018.

¹¹⁴ Omarska, nüfusu ağırlıklı olarak Sırp kökenli olan kuzeybatı Bosna'ya ait bir köydür. Hırvatistan'daki savaş başladığı zaman burası yakalanan Hırvat askerleri ve sivilleri için toplama kampı olarak kullanılmıştır. Bosna-Hersek'te savaş başladığı zaman da bu kamp kullanılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Goran Basic, "Concentration Camp Rituals: Narratives of Former Bosnian Detainees", *Lund University, Humanity&Society*, 2017, Vol. 41(1), s. 75.

¹¹⁵ Sontag, *Başkasının...*, s. 85.

Journal of Anglo-Turkish Relations Volume 3 Number 1 January 2022

bir şekilde meydana çıkararak bir vasıta olmaktadır.¹¹⁶ Geçmişin taşıyıcısı olan fotoğrafın tarihi veya güncel olayların anlatımında kullanılmasının bir nedeni de, budur.

Diğer yandan fotoğraf çekme eylemi, anı geçmişe mühürlediği gibi şimdiki zamanı da her saniye ölümsüzleştirmeye devam eder.¹¹⁷ Fotoğrafik görüntü, değerleri ve inançları yansıtan bir işaret olduğu gibi kültürün birer ögesidir.¹¹⁸ Fotoğraf sadece görsel olarak değil, aynı zamanda onu okumak, yani öykülemek açısından değerlendirilen bir materyaldir.

Fotoğraf okuma metodları ve fotoğrafın işlevsel yönüne değindikten sonra, tarih ve tarihçi üzerindeki etkisini belirtmek gereklidir. Fotoğraf tarihsel olarak değerlendirildiğinde, toplumsal statüleri, kimlikleri, kelimeleri ve bedenlerin biçimini anlatan bir araçtır. Tarihçi fotoğrafı kullanarak, gerçeğin ifşa edilmesini sağlamaktadır.¹¹⁹ Bir anlığına meydana gelen bir olay geçmişin kapsamına girerek, fotoğraf aracılığıyla tarihsel anlamda dillendirilerek bir belge haline dönüşür. Fotoğrafi çekilen nesne, olay veya kişiler tarihin akışında anlam kazanırken, belirli bir kültürün temsili de olurlar. Fotoğraf, geçmişi gösterdiği için tarih hakkında konuşacak kadar güçlü bir potansiyele sahiptir.¹²⁰ Bu bağlamda Susan Sontag, fotoğrafı herkesin yapabileceği ya da edinebileceği *hakikatin minyatürleri* olarak tanımlamıştır.¹²¹ Fotoğraf gerçeğin var olduğu zamana ve mekana tanık olma görevi üstlenir. Bu tanıklığı yaparken, aslında topluma bir mesaj vermektedir.¹²² Diğer yandan fotoğraf sadece ait olduğu dönem hakkında bilgi vermeyerek, kullanılan teknik, malzeme ve görüntünün açısı ile ilgili fikirler de sunar.¹²³ Yaşanılan her anın ve olayın kopyası olan fotoğraf, sahip olduğu teknikler aracılığıyla tarihin objektif olarak yeniden incelenmesini sağlar. Bu nedenle fotoğraf, tarihi anların kopyasını üreten bir araç olarak görülmektedir. Fotoğraf üzerinde parçalardan bütüne doğru giden bir metod kullanılarak, tarihi olaylara yönelik çıkarımlar yapılabilir.¹²⁴ Dolayısıyla tarihçiler, fotoğrafı kullanırken hem fotoğrafçı hem de yorumcu olurlar.

Nitekim her fotoğrafın salt bir gerçeklik taşıdığına dair bir yargı belirtmek, mümkün değildir. Tarihin fotoğrafa başvurmasının temelinde, yazınsal tarihin daha çok kuşku

¹¹⁶ Güney Dinç, *Mehmet Nail Bey'in Derlediği Kartpostallarla Balkan Savaşı 1912-1913*, Yapıkredi Yayınları, İstanbul, 2008, s. 167.

¹¹⁷ Graham Clarke, *The Photograph*, Oxford University Press, New York, 1997, ss. 11-12.

¹¹⁸ *a.g.e.*, ss. 27-28.

¹¹⁹ Barthes, *a.g.e.*, s. 97.

¹²⁰ Sağlamtimur, *a.g.m.*, ss. 242-243.

¹²¹ Sontag, *Fotoğraf...*, s. 3.

¹²² Barthes, *a.g.e.*, s. 93.

¹²³ Çerkes Karadağ, *Fotoğrafta Anlam ve Anlamlandırma*, Öteki Yayınevi, İstanbul, 2016, s. 28.

¹²⁴ Sağlamtimur, *a.g.m.*, s. 237.

barındırmasıdır. Ancak tarihsel bilgiler metinleri destekleyen fotoğraflarla elde edildiğinde, tarihsel gerçekliğin ortaya çıkması ve kabul edilmesi kaçınılmazdır.

Fotoğraf, gerçekliğin birebir yansıması ve izi kaybolmuş bir tarihin hayatta kalan şahidi olması nedeniyle görsel kaynaklar arasında önemli bir konuma sahiptir. Ancak fotoğraf, tarihe ve tarihçiye salt bir gerçeklik sunmasına rağmen, geçmişe tanıklık yapma süreci kimi zaman geçici olmaktadır.¹²⁵ Bu bağlamda Alman tarihçi *Klaus Tenfelde*, fotoğrafın yanıltıcı olma özelliğinin olması nedeniyle nesnel bir aktarım verisi olmadığını, tarihçilerin bu vesikayı kullandığı zaman çok titiz ve dikkatli olması gerektiğini vurgulamıştır.¹²⁶

Fotoğraf, insanın geçmişi hatırlama, kurgulama ve algılama konusunda değişimler yaşamasına etki ederken, gerçeğin tanıklığını yapıyormuş gibi kişi de yanılgı duygusunu da yaratabilmektedir. Tarihçilerin değerleri, inançları ve yaşam tarzları fotoğraf yorumunu etkileyebildiği için tarihçiler bakış açılarını, fotoğrafa konu olmuş insanlar, mekanlar ve toplumlar sayesinde edindiği bilgiler yoluyla yontmalıdır. Diğer yandan tarihçi, fotoğrafa sığmayan görüntüleri ve öyküleri tamamlayarak, ustalığını da sergileyebilir. Fotoğraf yaşamdan bir kesit sunarken, tarihçi fotoğraftaki bu zaman dilimini anlamlandırır.¹²⁷ Bu bağlamda Roland Barthes'e göre, "*tarih, sayısal formüllerle üretilen bir hafıza ve mitsel zamanı bozan salt düşünsel bir eylem, fotoğraf ise kesin ama geçici bir tanıklıktır.*"¹²⁸ Görmeyi sağlayan, dilsiz bir belge olan fotoğrafı konuşurmak, tarihçinin kabiliyeti kapsamındadır.

Öte yandan fotoğrafın geçmişten geleceğe yönelik bir haber ve tanık olabilmesi, ölümsüzlüğünün sağlanmasına bağlıdır. Fotoğrafın her dönem tarih bilimine katkıda bulunabilmesi için onu rutubet ve ışıktan korumak gereklidir. Zira fotoğraf, giderek sararan ve temsil niteliğini kaybeden bir belgeye dönüşerek, işlevini kaybedecektir. Bir başka önemli husus, fotoğrafa ait kimlik bilgilerinin doğru bir şekilde yazılması gerekmektedir. Bu bağlamda, arşivlerde en çok karşılaşılan sorunlardan biri olan fotoğrafın altına temsil ettiği anın tarihçesi ve kısa bir içeriğinin yazılmaması, pek çok hatalı araştırmanın yapılmasına zemin hazırlamaktadır.

Birçok paragraf ile anlatılan bir olay, sadece bir fotoğrafla da anlatılabilir. Görsel malzemeler, tarih disiplinde yer alan her olayın ve olgunun daha anlaşılır olması konusunda

¹²⁵ E. Semih Yalçın, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihinin Kaynakları*, Berikan Yayınevi, Ankara, 2015, ss. 347-348.

¹²⁶ H. Volkan Arıkan, "Fotoğrafın Tarihsel Belge Olarak Anlamı", *Toplumsal Tarih Dergisi*, Mayıs 2001, Cilt: 15, Sayı: 89, s. 58.

¹²⁷ Danacıoğlu, *a.g.e.*, ss. 95-96.

¹²⁸ Barthes, *a.g.e.*, s. 111.

fayda sağlamaktadır. Ancak, tarihin öğretimi ve araştırılması konusunun görsel malzemeler ile desteklenmesi yeterince metot haline getirilmemiştir. Savaşlar, zaferler ve toplumsal gelişmeler görsel tarihçilik yapılarak araştırılırsa daha kalıcı sonuçlar elde edilebilir.

Öte taraftan araştırma safhasında, fotoğraf okuma yöntemleri ve analizleri üzerine yazılan eserlerde birbirinden farklı metodlarla karşılaşmıştır. Dolayısıyla bütün bu sorulardan yola çıkılarak, fotoğraflar temel dört soru üzerinden okunabilir. Bu sorular şöyledir:

1. *Fotoğrafta neler var?*
2. *Fotoğrafta ne anlatılmış?*
3. *Genel içerik kadrajın içine yerleşmiş mi?*
4. *Bu fotoğraf konuyu anlatmak açısından başarılı mı?*

Belirtilmesi gereken son nokta ise fotoğraflı tarih çalışmasında kullanılan anlatım yoludur. Fotoğraflardaki kişilerin faaliyetleri, kostümleri, yüz ifadeleri, vücut pozisyonları, eylemleri, konaklama biçimleri, etnografik çalışmalarda fotoğrafın görsel dilinin çözülmesini sağlayan kavramlar¹²⁹ aracılığıyla analiz edilir. Fotoğraf okumaları, fotoğrafın ait olduğu dönemin siyasal, sosyal ve ekonomik yapısı doğrultusunda gerçekleştirilir.

Sonuç

Görsel tarih, yazılı belgeleri tamamlar ve geliştirir. Ayrıca tarihsel bilgi boşlukları konusunda, farkındalık yaratır. Görsel tarih, yazılı kayıtların örtülü kalan kısımlarını açığa çıkarır. Dolayısıyla geçmişin izleri ve sosyal gerçekler de, görsel temsillere dönüşür. Bu bağlamda tarihi görselleştirmek, belli bir dönemin haritasını çıkarmakla eş anlamlıdır.

Fotoğraf geçmişin izlerini taşıyan, tarihsel bir belge niteliğindedir. Bu kapsamda fotoğraf, insanları sosyal, siyasal ve ekonomik alanda aktif bir birey olarak göstererek, dönemin olaylarını görsel olarak değerlendirmeyi elverişli kıldığı gibi görsel tarihe de farklı bir boyut kazandırmaktadır. Dolayısıyla fotoğraf, bir toplumun tarihsel hafızası olma kimliğine sahiptir.

Fotoğraf okuma yöntemlerinin geliştirilmesiyle birlikte, 19. yüzyıldan günümüze doğru her dönemin daha kalıcı etkiler bırakabilmesi, olayların kişilerin hafızasında yer bulması mümkündür. Bu bağlamda fotoğraf, yazılı belgelerle harmanlanıp, tarihe daha güvenilir bilgiler aktarabilir. Dolayısıyla yakın dönem tarih araştırmalarında fotoğrafın kullanımı,

¹²⁹ Robert H. Lavenda-Emily A. Schultz, *Kültürel Antropoloji Temel Kavramlar*, Çev. Dilek İşler ve Onur Hayırlı, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2018, ss. 333-334.

Journal of Anglo-Turkish Relations Volume 3 Number 1 January 2022

elzemdir. Nitekim tarih disiplininde fotoğraf okumasının yaygınlaştırılması, bilginin geleceğe transfer edilmesini kolay ve açık hale getirir.

Bu bağlamda her fotoğraf kültürel, siyasi ve ekonomik kodları içinde barındırır. Diğer yandan fotoğrafın çekildiği zamanı ve hangi amaçla çekildiğini doğru analiz etmek gerekir. Dolayısıyla fotoğrafta bulunan kişileri ve durumu nesnel bir şekilde okuyabilmek için fotoğrafın çekildiği tarihi konjonktür hakkında, yazılı kayıtlardan bilgi toplamak elzemdir. Böylece, fotoğrafın tarihsel geçerliği ve güvenilirliği ölçülür.

Sonuç olarak bu araştırma, tarihsel olgu ve olayların çözümlemesi için fotoğrafın ve metinlerin bir araya gelmesini vurgulamaktadır. Ayrıca fotoğrafın dilini kullanmak, tarih havuzuna hem niceliksel hem de niteliksel katkılar sunabilir. Dolayısıyla fotoğraf ile tarihin buluşması kaçınılmazlığını korumakta ve görsel tarih disiplininin ana olguları haline gelmektedir. Nitekim tarihsel bilgiler metinleri destekleyen fotoğraflarla elde edildiğinde, tarihsel gerçeğin ortaya çıkması ve kabul edilmesi mümkündür.

Yazılı belgeler gibi görsel kaynaklar da insanlığa geçmişe dair kanıtlar sunmaktadır. Görsel tarih yazımı, son yıllarda popüler bir durum kazanmıştır. Ancak Türkiye’de, bu alanda ilerleme eksik kalmıştır. Dolayısıyla söz konusu alanın geliştirilmesi açısından zengin araştırmalara ihtiyaç varlık göstermektedir. Şüphesiz gelecekte tarihçiler, görsel materyalleri, özellikle fotoğrafı cesurca kullanacaktır.

Günümüzde fotoğrafların tarihsel analizlerinde, çok çeşitli teorik ve metodolojik yaklaşımlar uygulanmaktadır. Özellikle göstergebilim, kolonyal, post kolonyal ve feminist teorilerin yanı sıra eleştirel fotoğraf okumaları da, tarih disiplinine dair çalışmalarda yerini alacaktır.

Kaynakça

ACUN, Fatma; “Görsellik ve Yakın Dönem Araştırmalarında Kullanımı”, *Kebikeç İnsan Bilimleri için Kaynak Araştırmaları Dergisi*, 2004, Sayı: 18, ss. 95-118.

ACUN, Fatma; “Milli Mücadele ve Atatürk Dönemi Kaynaklarının Toplu Değerlendirilmesi”, *Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 2007, Cilt: 24, Sayı: 2, ss. 1-21.

ACUN, Fatma; “Tarihin Kaynakları”, *Tarih Nasıl Yazılır? Tarih Yazımı İçin Çağdaş Bir Metodoloji*, Ed. Ahmet Şimşek, Tarihçi Kitabevi, İstanbul, 2011, ss. 119-149.

ACUN, Fatma; “Görsel Malzemeler”, *Tarih İçin Metodoloji*, ed. Ahmet Şimşek, Pegem Yayınevi, Ankara, 2015, ss. 274-281.

Journal of Anglo-Turkish Relations Volume 3 Number 1 January 2022

- ACUN, Fatma; *Yakın Dönem Tarihi Metodolojisi*, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2017.
- AKBABA, Bülent; “Tarih Öğretiminde Fotoğraf Kullanımı”, *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2005, Cilt: 6, Sayı: 1, ss. 185-197.
- ALATALO, Malla; “Reading Pictures, Constructing Narratives: A Study upon Pictorial Narrativity and a Narrative Analysis of Work Photography”, *University of Lapland Faculty of Art and Design, Pro Gradu Thesis*, EMACIM / Audiovisual Media Culture, 2015.
- ARIKAN, H. Volkan; “Fotoğrafın Tarihsel Belge Olarak Anlamı”, *Toplumsal Tarih Dergisi*, Mayıs 2001, Cilt: 15, Sayı: 89, ss. 57-59.
- AYAN, Engin; “Türk Tarih Yazımı Evriminde Annales Kuramının Yorumu”, *Tarih Okulu Dergisi*, İzmir, 2011, Sayı: 11, ss. 75-101.
- BAJAC, Quentin; *Karanlık Odanın Sırları Fotoğrafın İcadı*, Çev. Ali Berktaş, Yapıkredi Yayınları, İstanbul, 2005.
- BARRET, Terry; *Fotoğrafi Eleştirmek İmgeleri Anlamaya Giriş*, Çev. Yeşim Harcanoğlu, Hayalperest Yayınları, İstanbul, 2017.
- BARNUM, George; “Reading Historical Photographs: What Can We See, What Can We Learn?”, *GPO History Talk*, April, 2013, ss. 1-23.
- BARTHES, Roland; *Camera Lucida Fotoğraf Üzerine Düşünceler*, Çev. Reha Akçakaya, Altıkırkbeş Yayınları, İstanbul, 2016.
- BARTHES, Roland; *Göstergebilimsel Serüven*, Çev. Mehmet-Sema Fırat, Yapıkredi Yayınları, İstanbul, 2016.
- BASIC, Goran; “Concentration Camp Rituals: Narratives of Former Bosnian Detainees”, *Lund University, Humanity&Society*, 2017, Vol. 41(1), ss. 73-94.
- BAŞAK, Selmin; “Fotoğraf Sanatının Toplumsal İşlevi”, *Yeni Fotoğraf Dergisi*, Mayıs 1978, Sayı: 19, ss. 31-35.
- BAYKARA, Tuncer; *Tarih Araştırma ve Yazma Metodu*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2007.
- BENJAMIN, Walter; *Fotoğrafın Kısa Tarihi*, Çev. Osman Akinhay, Agora Kitaplığı, İstanbul, 2012.
- BERGER, John; *Görme Biçimleri*, Çev. Yurdanur Salman, Metis Yayınları, İstanbul, 2006.

Journal of Anglo-Turkish Relations Volume 3 Number 1 January 2022

BERNHEIM, E.; *Tarih İlmine Giriş: Tarih Metodu ve Felsefesi*, Çev. Şükrü Akkaya, Devlet Basımevi, İstanbul, 1936.

BLOCH, Marc; *Tarih Savunusu veya Tarihçilik Mesleği*, Çev. Ali Berktaş, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013.

BULUT, Sedef; “Milli Mücadele Dönemiyle İlgili Görsel Bir Eser: Anadolu Hediyesi”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Güz 2018, Sayı: 63, ss. 133-164.

BRAUDEL, Fernand; *Tarih Üzerine Yazılar*, Çev. M. Ali Kılıçbay, İmge Kitabevi, Ankara, 1992.

BRIDGEFORD, Andrew; *1066: The Hidden History in the Bayeux Tapestry*, Walker Publishing, New York, 2005.

BROWN, Pam; *Florence Nightingale*, İlk Kaynak Kültür ve Sanat Ürünleri, Ankara, 1996.

BROWN, Sarah Graham; *The Portrayal of Women in Photography of the Middle East 1860-1950 Images of Women*, Columbia University Press, New York, 1988.

BURKE, Peter; *Afişten Heykele Minyatürden Fotoğrafa*, Çev. Zeynep Yelçe, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2016.

BURKE, Peter; *Fransız Tarih Devrimi: Annales Okulu*, Çev. Mehmet Küçük, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2002.

CARR, E. Hallett; *Tarih Nedir?*, Çev. Misket Gizem Gürtürk, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.

COLLINGWOOD, R. G.; *Tarih Tasarımı*, Çev. Kurtuluş Dinçer, Doğu Batı Yayıncılık, Ankara, 2010.

CHAPLIN, Elizabeth; *Sociology and Visual Representation*, London, 1994.

CLARKE, Graham; *The Photograph*, Oxford University Press, New York, 1997.

ÇULHA, Osman; “Gösterge Bilim (Semi-yotik) Tekniği Kullanılarak Kanada Fotoğraflarının İncelenmesi”, *Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 7, Sayı: 13, 2011, ss. 409-424.

DANACIOĞLU, Esra; *Geçmişin İzleri*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2010.

Journal of Anglo-Turkish Relations Volume 3 Number 1 January 2022

DİNÇ, Güney; *Mehmet Nail Bey'in Derlediği Kartpostallarla Balkan Savaşı 1912-1913*, Yapı kredi Yayınları, İstanbul, 2008.

DUMAN, Olcay Özkaya; "Tarih Bilimi ve Bilgisi Açısından Aydınlanmadan Günümüze Sorularla Tarih Felsefeleri ve Kavrayışları", *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2010, Sayı: 7, ss. 51-69.

DYER, Geolf; *John Berger Bir Fotoğrafi Anlamak*, Çev. Beril Eyüboğlu, Metis Yayınları, İstanbul, 2017.

EMMISON, Michael - Smith, Philip; *Researching the Visual: Images, Objects, Contexts and Interactions in Social and Cultural Inquiry*, Sage Publications, London, 2000.

ERTAN, Temuçin Faik; "80 Yıllık Ömürde, 72 Yıllık Cumhuriyet Tanıklığı Mehmet Ali Eke", *Kebikeç İnsan Bilimleri için Kaynak Araştırmaları Dergisi*, 2003, Sayı: 16, ss. 209-229.

ERTAN, Güler - ERUTKU, Bülent; *Açıklamalı Fotoğraf Terimleri Sözlüğü*, Say Yayınları, İstanbul, 2004.

ERTAN, Güler; "Dünden Bugüne Fotoğraf", *Sanat Dergisi*, 2005, Sayı: 7, ss. 57-66.

ERZEN, Jale N.; *Fotoğraf Notları*, Say Yayınları, İstanbul, 2015.

FISKE, John; *İletişim Çalışmalarına Giriş*, Çev. Süleyman İrvan, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 2003.

FLUSSER, Vilem; *Bir Fotoğraf Felsefesine Doğru*, Çev. İhsan Derman, Med-Campus 126 Proje Yayınları, Ankara, 1994.

GÖK, Kemal; "Fotoğrafın Bulunuşu ve Sonrasında Oluşan Teknik Gelişmeler", *Yıldız Teknik Üniversitesi Sanat ve Tasarım Fakültesi*, 2016, Cilt: 3, Sayı: 1, ss. 43-66.

HATIPOĞLU, Sevgi; "Selimiye'den Geleceğe Notlar", *Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Hemşirelik Dergisi*, Ankara, 2011, ss. 103-111.

HOPPAL, Mihaly; *Şamanlar ve Semboller*, Çev. Fatih Sel, Yapı kredi Yayınları, İstanbul, 2014.

KARADAĞ, Çerkes; *Fotoğrafta Anlam ve Anlamlandırma*, Öteki Yayınevi, İstanbul, 2016.

KILIÇBAY, Mehmet Ali vd.; *Dünyada Tarihçilik*, Ed. Ahmet Şimşek, Pegem Akademi Yayınevi, Ankara, 2017.

Journal of Anglo-Turkish Relations Volume 3 Number 1 January 2022

KOYUNCU, Serhan - MEDİN, Burak; “Haber Fotoğraflarında 2003 Irak Savaşı Karşıtlarının Temsili”, *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2015, Cilt: 5, Sayı: 2, ss. 137 – 168.

KÜTÜKOĞLU, Mübahat S.; *Tarih Araştırmalarında Usul*, İstanbul Üniversitesi-Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1990.

KYVIG, David E. - MARTY, Myron A.; *Yanıbaşımızdaki Tarih*, Çev. Nalan Özsoy, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2011.

LAVENDA, Robert H.-SCHULTZ, Emily A.; *Kültürel Antropoloji Temel Kavramlar*, Çev. Dilek İşler ve Onur Hayırlı, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2018.

LEWIS, Emma; *İzmler-Fotoğrafı Anlamak*, Çev. Meltem Aydemir, Hayalperest Yayınları, İstanbul, 2018.

MEMİŞ, Ekrem; *Tarih Metodolojisi*, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya, 1989.

MOLTKE, Helmuth Von; *Türkiye’deki Durum ve Olaylar Üzerine Mektuplar (1835-1839)*, Çev. Hayrullah Örs, TTK Yayınları, Ankara, 1960.

OK, Sebla Selin; *Fotoğraf Belleğinde Acının Tasviri*, Hayalperest Yayınları, İstanbul, 2016.

ÖZENDES, Engin; *Osmanlı İmparatorluğunda Fotoğrafçılık 1839-1923*, Yem Yayıncılık, İstanbul, 2013.

PARSA, Alev Fatoş; “Fotoğraf ve Göstergibilim Üzerine”, *Kontrast Fotoğraf Dergisi*, Mart 2016, Sayı: 50.

SAFRAN Mustafa- ŞİMŞEK, Ahmet; “Anlatı Bağlamında Tarih yazımının Sorunları”, *Bilig*, Güz 2011, Sayı: 59, ss. 203-234.

SAĞLAMTİMUR, Zuhale Özel; “Walter Benjamin’in Bakış Açısından Tarih ve Fotoğraf İlişkisi”, *Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, Güz 2013, Sayı: 37, ss. 236-250.

SONTAG, Susan; *Başkasının Acısına Bakmak*, Çev. Osman Akınhay, Agora Kitaplığı, İstanbul, 2004.

SONTAG, Susan; *Fotoğraf Üzerine*, Çev. Osman Akınhay, Agora Kitaplığı, İstanbul, 2011.

Journal of Anglo-Turkish Relations Volume 3 Number 1 January 2022

SCOTT, John; *A Matter of Record: Documentary Sources in Social Research*, Polity Press, UK, 2014.

STARDLING, Robert; *20. Yüzyıl Avrupa Tarihi Nasıl Öğretilmeli*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 2003.

TEKELİ, İlhan; *Tarih Yazımı Üzerine Düşünmek*, Dost Kitabevi, Ankara, 1998.

TOPRAK, Zafer; “Sosyal Tarih”, *Tarih İçin Metodoloji*, Ed. Ahmet Şimşek, Pegem Akademi, Ankara, 2015, ss. 110-116.

TOSH, John; *Tarihin Peşinde*, Çev. Özden Arıkan, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2005.

T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Osmanlı Belgelerinde Kırım Savaşı (1853-1856), Ankara, 2006.

WILSON, Alona C.; “Felice Beato’s Japan: People”, *Visualizing Cultures at the Massachusetts Institute of Technology*, 2010, ss. 1-32.

YALÇIN, E. Semih; *Türkiye Cumhuriyeti Tarihinin Kaynakları*, Berikan Yayınevi, Ankara, 2015.

YURDALAN, Özcan; *Belgesel Fotoğraf ve Fotoröportaj*, Agora Kitaplığı, İstanbul, 2007.

<https://vedatkonyali.wordpress.com/2009/11/29/fotografin-analizi/> (Erişim Tarihi: 30/09/2018).

<http://www.cheminsdememoire.gouv.fr/en/liberation-camps> (Erişim Tarihi: 24/11/2018).

<http://www.noorderlicht.com/en/archive/yosuke-yamahata/> (Erişim Tarihi: 24/11/2018).

https://www.academia.edu/11618201/FOTO%C4%9ERAF_OKUMA?auto=download (Erişim Tarihi: 25/11/2018).

<https://www.worldpressphoto.org/people/nick-ut> (Erişim Tarihi: 26/11/2018).

<http://www.alnurceyhan.com/detay.php?id=70> (Erişim Tarihi: 23/12/2018).